

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА SOCIAL POLICY

ISSN 0038-0091

УДК 364

Година 58

Број 1/2023.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА
SOCIAL POLICY

Часопис за теорију и праксу социјалне политике и социјалног рада

ISSN 0038-0091 UDK 364

Број 1/2023 Год. 58, стр. 1–104

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.12023>

Часопис излази три пута годишње

Часопис Социјална политика покренут је 1946. под називом Весник рада,
а од 1951. године излази под називом Социјална политика.

Издавачи

Институт за политичке студије, Београд, Светозара Марковића 36

Телефон: 011-3349-205 E-mail: ips@ips.ac.rs

Висока школа социјалног рада, Београд, Терезије 23

Телефон: 011/4040838 www.asp.edu.rs

За издавача

Миша Стојадиновић

Владимир Илић

Главни и одговорни уредник

Зоран Весић

Заменик главног и одговорног уредника

Бранкица Јанковић

Владимир Илић

Редакција

Зоран Весић, Бранкица Јанковић, Владимир Илић, Луција Вејмелка,

Угљеша Јанковић, Ђорђе Стојановић, Александар Југовић,

Данило Вуковић, Фадиљ Еминовић

Савет часописа

Миле Милосављевић; Нијаз Карић; Биљана Маричић; Сузана Борнорова;
Зоран Драгишић; Светлана Драженовић; Биљана Зекавица; Dragana Stöckel;

Горан Петковић; Ива Бранковић; Julija M. Watkins; Сандра Перић;

Дарија Завишек; Весна Дуканац; Миодраг Ђурић; Сања Ђурђевић

Секретари редакције

Бојана Секулић

Адријана Јовановић

Лектура

Дајана Лазаревић

Редизајн корица

Ана Милутиновић

Прелом и штампа – Донат граф, Београд

Тираж

50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

САДРЖАЈ

Уводник.....5-6

Тема броја

МЛАДИ У СИСТЕМУ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Бојана Димитријевић

ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ НЕЈЕДНАКОСТИ ИЗМЕЂУ ТРУДНИЦА
И ПОРОДИЉА ЗАПОСЛЕНИХ ВАН РАДНОГ ОДНОСА.....7-27

Мери З. Стојковић

ЛИЧНОСТ, ПОРОДИЧНИ РИЗИКО-ФАКТОРИ
И ПСИХОПАТИЈА КАО ПРЕДИКТОРИ КРИМИНАЛНОГ
ПОНАШАЊА КОД АДОЛЕСЦЕНАТА 29-51

Милица Стојановић

ДОПРИНОС МЕРА ПОДРШКЕ КВАЛИТЕТУ
ОБРАЗОВНОГ ИСКУСТВА УЧЕНИКА
РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ53-71

Вера Петровић, Милица Цветковић-Раденковић,

Милица Селкић, Анастасија Здравковић

ДОСТУПНОСТ УСЛУГА У ФУНКЦИЈИ
ОСНАЖИВАЊА КОРИСНИКА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ.....73-85

SOCIAL POLICY

CONTENTS

Introductory word.....5-6

The issue's Theme
YOUNG IN THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM

Bojana Dimitrijević

OVERCOMING INEQUALITY BETWEEN PREGNANT
WOMEN AND PART-TIME EMPLOYED WOMEN.....7-27

Meri Z. Stojkovic

PERSONALITY, FAMILY RISK FACTORS AND
PSYCHOPATHY AS PREDICTORS OF
ADOLESCENT CRIMINAL BEHAVIOR.....29-51

Milica Stojanović

CONTRIBUTION OF SUPPORT MEASURES TO THE
QUALITY OF THE EDUCATIONAL EXPERIENCE
OF STUDENTS OF ROMA.....53-71

Vera Petrović, Milica Cvetković-Radenković,

Milica Selkić, Anastasija Zdravković

AVAILABILITY OF SERVICES IN THE FUNCTION
OF EMPOWERING SOCIAL PROTECTION USERS.....73-85

Уводник

Поштоване колегинице и колеге, аутори и коаутори објављених радова,

Пред вама се налази први број ”Социјалне политике” у 2023. години. И у овом броју настављамо са представљањем радова наших колега.

У првом раду ауторка се бави питањем постојања неједнакости у положају између трудница и породиља радно ангажованих ван радног односа и оних које су са послодавцем склопиле уговор о раду. У раду је коришћена метода анализе садржаја релевантних правних докумената и стручне литературе. Добијени резултати показују да за разлику од жена које су са послодавцем склопиле уговор о раду, жене радно ангажоване ван радног односа, не могу да остваре право на: коришћење плаћеног боловања током одржавања трудноће, уплату пореза и доприноса за обавезно социјално осигурање током коришћења права на остале накнаде по основу рођења и неге детета, да право на остале накнаде по основу неге детета не могу пренети на своје партнере, као и да право на ове накнаде могу користити само годину дана, без обзира на ред рођења детета.

Ауторка другог рада је представила истраживање које је спроведено са циљем утврђивања повезаности између НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора и димензија криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела. Истраживање је спроведено на узорку од укупно 100 испитаника, мушког пола, узраста од 14 до 20 година. Резултати су показали да од црта личности најбољи предиктор криминалног понашања је димензија ”поштење”. Када је реч о психопатији криминално понашање најбоље предвиђају ”афективитет” и ”необуздани животни стил”.

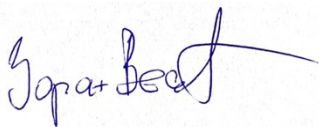
Тема наредног рада се односи на област образовања Рома, као кључног алата за излазак из циклуса социјалне угрожености, кроз разматрање доступних мера подршке од стране Републике Србије и цивилног сектора у контексту доприноса квалитету образовног искуства ученика ромске националности. Рад се фокусира на перцепцији ученика и стручних радника у оквиру образовних институција и цивилног сектора о значајности мера подршке и импликацијама које имају на образовно постигнуће, степен образовне аспирације и осипање из образовног система ученика

ромске националности. Додатно, обухваћене су и препреке са којима се ученици ромске националности суочавају приликом приступа и останка у образовном систему. Рад се заокружује препорукама за побољшање квалитета образовног искуства деце ромске националности.

У четвртном раду, ауторке се баве компарацијом студија случаја адекватног одабира услуга социјалне заштите за појединца и породицу. Коришћена је дескриптивна метода, техника анализа садржаја, а инструмент је студија случаја из Центра за породични смештај и усвојење Ниш и Центра за пружање услуга социјалне заштите „Мара“. Анализом двеју студија случаја представљени су малолетни корисници из дисфункционалних породица који су укључени у систем социјалне заштите кроз различите услуге уз процену њиховог најбољег интереса.

Позивам Вас да доставите своје радове за други број Социјалне политике у 2023. години.

Главни и одговорни уредник

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Zoran Vesic', with a long horizontal stroke extending to the right.

Проф. др Зоран Весић

УДК 343.85:343.62-057.16-055.2(497.11)

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.12023.1>

Прегледни рад

*Бојана Димитријевић**

*Секретаријат за социјалну заштиту
Градске управе града Београда*

ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ НЕЈЕДНАКОСТИ ИЗМЕЂУ ТРУДНИЦА И ПОРОДИЉА ЗАПОСЛЕНИХ ВАН РАДНОГ ОДНОСА**

Сажетак

У Србији постоје значајне неједнакости у положају између трудница и породиља радно ангажованих ван радног односа и оних које су са послодавцем склопиле уговор о раду. Полазећи од наведене чињенице, предмет рада је описивање могућности да се усвајањем предложених измена и допуна Закона о финансијској подршци породици са децом, Закона о здравственом осигурању, Закона о обавезним доприносима за социјално осигурање и Закона о раду, отклоне постојеће неједнакости, односно да све радно ангажоване труднице и породиље добију једнака права.

Посматрајући овај проблем са становишта институционалне теорије, у раду је коришћена метода анализе садржаја релевантних правних докумената и стручне литературе. Добијени резултати показују да за разлику од жена које су са послодавцем склопиле уговор о раду, жене радно ангажоване ван радног односа, не могу да остваре право на: коришћење плаћеног боловања током одржавања трудноће, уплату пореза и доприноса за обавезно социјално осигурање током коришћења права на остале накнаде по основу рођења и неге детета, да право на остале накнаде по основу неге детета не могу пренети на своје партнере, као и да право на ове накнаде могу користити само годину дана, без обзира на ред рођења детета. На основу свега изреченог, оправдано закључујемо, да усвајање предложених измена

* Е-маил: bojana.dimitrijevic179@gmail.com.

** Рад је усмено изложен на 43. Сусретима социјалних радника.

и допуна актуелних законских одредби, може допринети ефикасном отклањању неједнакости између свих трудница и породиља у Србији, које су радно ангажоване. Кључни циљ рада је научна дескрипција могућности да се изменама и допунама неких од актуелних законских решења отклоне неједнакости у положају трудница и породиља у Србији, без обзира на основ њиховог радног ангажовања.

Кључне речи: труднице и породиље, превазилажење неједнакости, рад ван радног односа и измене законских решења.

УВОД

Породица, као основна ћелија друштва, одувек је представљала најсигурније и најпожељније место за одгајање будућих нараштаја, због чега сходно свом економском развоју и традиционално-културним вредностима свака савремена држава настоји да породици пружи одређени степен, како материјалне, тако и нематеријалне подршке. Ово се посебно односи на посвећивање посебне друштвене бриге породицама са децом, као и на настојање да се трудницама и породиљама пружи посебна заштита на раду, у циљу уклањања свих ризика који могу допринети нарушавању здравља (будуће) мајке и њеног детета.

Посматрајући актуелно стање у Србији, када је у питању пружање подршке породици са децом, можемо уочити да је доношење новог Закона о финансијској подршци породици са децом (који је у примени од 1. јула 2018. године), поред значајног повећања износа родитељског и дечијег додатка, допринело и већем обухвату жена/мајки које могу да током прве године живота детета, остваре право на одређена новчана средства, под условом да су непосредно пре његовог рођења, биле: 1) радно ангажоване по основу уговора о обављању послова ван радног односа, 2) пријављене као пољопривредни осигураници или 3) носиоци регистрованог пољопривредног газдинства које има статус правог лица. Доношење овог Закона међутим, има и своје мањкавости, доводећи до значајних неједнакости између трудница и породиља које су радно ангажоване по основу уговора о обављању послова ван радног односа и жена/мајки које су са послодавцем склопиле уговор о раду (на одређено или неодређено време). Тако жене/мајке радно ангажоване ван радног односа, остају ускраћене за могућност коришћења следећих права: 1) право на

коришћење плаћеног боловања током одржавања трудноће, 2) право на уплату пореза и доприноса за обавезно социјално осигурање током коришћења права на остале накнаде по основу рођења и неге детета и посебне неге детета, 3) могућност да право на остале накнаде по основу неге детета и посебне неге детета пренесу на оца детета (свог (ван)брачног партнера), 4) као и да право на остале накнаде по основу рођења и неге детета користе у укупном трајању од две године, поводом рођења трећег и сваког наредног детета, што све није у складу са одредбама међународне Конвенције о заштити материнства и Устава Републике Србије.

Први део рада биће посвећен одређењу основних појмова који ће бити коришћени у њему, дефинисању кључног циља и предмета рада, уз навођење основног теоријског становишта и главних метода коришћених у овом раду. У *другом делу* бавићемо се актуелним положајем трудница и породиља запослених ван радног односа, уз указивање на изазове којима су припаднице ове друштвене групе свакодневно изложене. Посебан акценат ћемо ставити на поштовање/непоштовање одредби међународне Конвенције о заштити материнства. *Трећи део* рада обухватиће законске одредбе које треба мењати у циљу изједначавања права трудница и породиља запослених ван радног односа са правима трудница и породиља које су са послодавцем склопиле уговор о раду, стављајући посебан акценат на додатне трошкове које би изазвало усвајање предложених измена и допуна актуелних законских одредби. У закључним разматрањима ћемо се позабавити мерама које могу допринети како побољшању положаја трудница и породиља у Србији, тако и повећању стопе natalитета.

ПОЈМОВНО-ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ, ПРЕДМЕТ И ЦИЉ РАДА

Основни појмови у овом раду биће *неједнакост, рад ван радног односа и заштита материнства*.

1) *неједнакост* – полазећи од одређења социјалних неједнакости, као појма који означава „несклад и раздео друштва у приступу, стварању, располагању и коришћењу друштвених и природних добара што се у најекстремнијем облику испољава у поделама становништва на класе, слојеве и групе” и појма социјалних разлика које „означавају већи или мањи степен одступања у коришћењу материјалних добара

и услуга” (Кочовић, 2002:25), термин *неједнакост* за потребе овог рада дефинишемо као: *несклад у приступу и коришћењу различити материјалних добара или услуга које за последицу имају разлике у социјално-економском положају припадника различитих друштвени слојева, класа или група.*

2) *рад ван радног односа* – позивајући се на одредбе Закона о раду и Закона о финансијској подршци породици са децом (Закон о раду [ЗР], 2018; Закон о финансијској подршци породици са децом [ЗФППД], 2021,) под овим појмом у раду ћемо сматрати: *сваки облик радног ангажовања у коме су послодавац и запослени склопили неки од следећих уговора: уговор о обављању привремених и повремених послова, уговор о делу, ауторски уговор или уговор о правима и обавезама директора ван радног односа.*

3) *заштита материнства* – сагласно одредбама међународне Конвенције о заштити материнства, под овим појмом ћемо подразумевати *посебну заштиту права жена у сфери здравствене и социјалне заштите, као и запошљавања и радних односа у периоду непосредно пре и после порођаја.*

Полазећи од ученог постојања значајних неједнакости у положају између трудница и породиља радно ангажованих ван радног односа и оних које су са послодавцем склопиле уговор о раду, предмет овог рада биће описивање могућности да се усвајањем предложених измена и допуна Закона о финансијској подршци породици са децом, Закона о здравственом осигурању, Закона о обавезним доприносима за социјално осигурање и Закона о раду, отклоне постојеће неједнакости, односно да све радно ангажоване труднице и породиље добију једнака права. Посебан акценат биће стављен на предложене измене и допуне актуелног Закона о финансијској подршци породици са децом, којима (нажалост) нису у довољној мери обухваћене и мајке које обављају рад ван радног односа.

Кључни циљ овог рада је научна дескрипција могућности да се изменама и допунама неких од актуелних законских решења отклоне неједнакости у положају трудница и породиља у Србији, без обзира на основ њиховог радног ангажовања.

Имајући у виду да се труднице и породиље које су радно ангажоване ван радног односа, због актуелних законских одредби, суочавају са различитим изазовима, које је врло тешко (тачније, готово немогуће) успешно превазићи без подршке шире друштвене

средине, у овом раду ћемо користити институционалну теорију. Одступање од поменутог теоријског концепта, могуће је једино у случају да један (мањи) број трудница и породиља које обављају послове ван радног односа, сматра да је материнство искључиво приватна ствар, због чега и не очекује никакву подршку од стране послодавца и државе поводом рођења детета. Као главну методу у овом раду ћемо користити метод анализе садржаја релевантних правних докумената и стручне литературе.

ПОЛОЖАЈ ТРУДНИЦА И ПОРОДИЉА РАДНО АНГАЖОВАНИХ ВАН РАДНОГ ОДНОСА У СРБИЈИ

Посматрајући актуелан положај трудница и породиља запослених ван радног односа у Србији, важно је нагласити, да пре ступања на снагу актуелног Закона о финансијској подршци породици са децом (који се примењује од 1. јула 2018. године), жене/мајке запослене ван радног односа нису имале права на новчане накнаде по основу рођења и неге детета, будући да тадашњим законским решењем нису ни биле препознате као запослена категорија. Поред жена/мајки запослених по основу уговора о обављању послова ван радног односа, овим законом је право на остале накнаде по основу рођења и неге детета и посебне неге детета обезбеђено и женама/мајкама које су у периоду од 18 месеци пре рођења детета биле пријављене као пољопривредни осигураници¹ или носиоци регистрованог пољопривредног газдинства које има статус правог лица (ЗФППД, чл. 17 ст. 1).

Поменуте законске измене несумњиво представљају побољшање када је у питању пружање подршке породицама са децом, будући да се њима свим радно ангажованим мајкама², пружа новчана накнада током прве године живота детета. Проблем међутим, настаје када се изврши упоређивање права које остварују жене/мајке које су са послодавцем склопиле уговор о раду са правима трудница и породиља запослених ван радног односа. Појмимо најпре од Конвенције о заштити материнства која се од самог свог доношења

¹ Првобитним законским решењем (Закон о финансијској подршци породици са децом „Службени гласник Републике Србије” бр. 113/2017 и 50/2018) жене пољопривредни осигураници имале су право на пун износ осталих накнада по основу рођења неге и посебне неге детета само у случају да су им порези и доприноси за обавезно пензијско и инвалидско осигурање били уплаћивани током 24 месеца пре рођења детета.

² Односно свим мајкама за чији рад/радно ангажовање држава добија порезе и доприносе.

односи на све „жене запослене у индустријским предузећима као и на жене запослене на неиндустријским и пољопривредним производима, укључујући жене кућне раднице” (Конвенција о заштити материнства (ревидирана 1952), чл. 1., тач. 1.). У ставу 9. ревидиране верзије међународне Конвенције о заштити материнства јасно се прописује обавеза свих држава потписница да женама/трудницама на основу издатог лекарског уверења, у коме је означен претпостављени датум порођаја, обезбеде одсуство са рада у трајању од најмање 12 недеља, уз обавезу да се један део овог одсуства мора користити након порођаја, а његово трајање не сме бити краће од шест недеља (International Labour Organization [ILO], атк.4. “para” 3.).

Истим документом је прописана и обавеза послодавца жене која по основу одржавања трудноће и/или порођаја, користи одсуство са рада, да јој током његовог коришћења, не сме дати отказ, као ни да јој да отказни рок који истиче за време наведене одсутности (са рада). У циљу обезбеђивања пристојног животног стандарда, односно како одлука жене да се оствари као мајка, не би утицала на његово опадање, труднице и породиле имају право на новчану накнаду током коришћења породилског одсуства, која се одређују „на основу претходне зараде, она не сме бити мања од две трећине месечне зараде, која је узета у обзир”,(ILO, атк.4. “para” 4.).

Овде је интересантно и важно нагласити, да је већ у првом ставу члана 9., ове (ревидиране) Конвенције предвиђено да свака држава која је ратификовала овај документ, усвоји „одговарајуће мере да би обезбедила да материнство не буде извор дискриминације у области радних односа, укључујући – упркос члана 2, став 1 и могућност запошљавања” (ILO, атк.9. “para” 1.). У исто време, Уставом Републике Србије предвиђено је да запослени „има право на накнаду зараде у случају привремене спречености за рад, као и право на накнаду у случају привремене незапослености, у складу са законом” (Устав Републике Србије 2021, чл. 66., ст. 2.).

Овим највишим правним актом наше државе, прокламовано је и да се мајци „пружа посебна подршка пре и после порођаја” (Устав Републике Србије 2021, чл. 69., ст. 3.). Прокламоване одредбе Конвенције о заштити материнства и Устава Републике Србије у свакодневној пракси наше земље нажалост, нису примењене на труднице и породиле које су радно ангазоване ван радног односа, суочавајући их са различитим изазовима током периода трудноће и старања о новорођенчету.

Први од изазова са којим се будуће мајке радно ангазоване ван радног односа могу суочити, јесте потреба да због компликација у вези са трудноћом, одсуствују са посла. Суочавајући се с тим проблемом, оне имају само две опције: или да ризикујући сопствено и здравље свог будућег детета наставе да раде или да раскину уговор о обављању послова ван радног односа, будући да немају право на коришћење одсуства са рада/боловања по основу одржавања трудноће³. За разлику од њих, труднице које су са послодавцем склопиле уговор о раду (на одређено или неодређено време) током периода спречености за рад због компликација у вези са одржањем трудноће, имају право на новчану накнаду у износу од „100% просечне зараде коју је запослена остварила у претходних 12 месеци пре месеца у коме је наступила привремена спреченост за рад” (Маме су закон, 2023, [маме су закон](„Финансијска анализа породилско одсуство-Право не привилегија”). Поред трудница које су радно ангазоване ван радног односа, са проблемом неповољнијих услова за остваривање права на новчану накнаду по овом основу, суочавају се и труднице које обављају самосталну делатност, а које су током своје спречености за рад ангажовале пословођу, будући да током периода коришћења одсуства са рада по основу компликација у вези са трудноћом, остварују право на накнаду у висини од 50% износа накнаде коју добијају труднице које су са послодавцем склопиле уговор о раду⁴.

Бебин долазак на свет најалост, није крај бројних изазова са којима се суочавају мајке/жене радно ангазоване ван радног односа, за разлику од мајки које су у радном односу (на одређено или неодређено време). Током коришћења права на остале накнаде по основу рођења и неге детета, ове мајке немају право на уплату доприноса по основу обавезног социјалног осигурања, па им самим тим период када су посвећене бризи о сасвим малом детету, не улази у радни стаж, при чему се као већи проблем јавља то што право на коришћење осталих накнада по основу неге детета (када дете напуни три месеца), не могу пренети на оца детета-свог (ван) брачног партнера. У исто време, право на остале накнаде по основу рођења и неге детета „остварује се у трајању од годину дана од

³ Са истим проблемом се суочавају и труднице које обављају самосталну делатност а које су током коришћења одсуства са рада због одржавања трудноће, одјавиле (обављање своје самосталне) делатности.

⁴ Видети: Закон о здравственом осигурању „Службени гласник РС”, бр. 25/2019 чл. 85. ст. 2.

дана рођења детета, без обзира на ред рођења детета” (Закон о доприносима за обавезно социјално осигурање [ЗДОСО], 2023,чл. 18.; ЗФППД чл. 17. ст. 4).

До сада изнети подаци јасно указују да се у нашој држави недовољно поштују одредбе како међународне Конвенције о заштити материнства, тако и самог Устава Републике Србије, будући да свим женама није обезбеђено једнако уживање посебне друштвене заштите у периоду непосредно пре и после порођаја, што се нарочито негативно рефлектује на положај трудница и породиља радно ангажованих ван радног односа. Имајући у виду да је према подацима Републичког завода за статистику, у првом кварталу 2023. године, број запослених ван радног односа у Србији износио 56.289 особа, као и податак Министарства за бригу о породици и демографију, да годишње „око 5.000 жена поднесу захтев за остваривање осталих накнада”, оправдано је закључити да је овим обликом радног ангажовања обухваћен и велики број жена у нашој земљи које су у репродуктивном периоду, због чега остају ускраћене за бројна права (Маме су закон, н. д.; Републички завода за статистику [РСЗ], 2023).

Описано стање несумњиво доприноси смањену њихове мотивације да се одлуче на оснивање/проширење породице, чиме се сталним чекањем тзв. *бољих дана за родитељство*, додатно доприноси смањену стопе наталитета на подручју наше земље. У исто време, важно је имати у виду да „запослене труднице и мајке у Србији су различито радно ангажоване због чега према послодавцима, па и држави имају исте обавезе, али немају иста права [уз наглашавање да је ово] јединствена пракса у Европи, а потпуно непозната у Европској унији” (*Данас* 2023.). У прилог изнетим ставовима говоре и резултати истраживања „Право на породилско одсуство”, које је удружење „Маме су закон” спровело током октобра 2022. године на случајном узорку од 341 жене које су биле радно ангажоване ван радног односа. Добијени резултати показали су да свака друга жена радно ангажована ван радног односа, има између 25 и 35 година, док је њих 35,2% старости између 35 и 45 година, из чега закључујемо да се чак нешто више од 85% њих, налази у животном периоду кад се највећи број жена у Србији одлучује на материнство. Из истог истраживања међутим, сазнајемо и поражавајући податак да свака пета „жена ангажована на флексибилним уговорима не зна да нема право на боловање, одмор или пуну накнаду током одржавања трудноће и или након

порођаја, [због чега нас нимало не изненађује чињеница, да] готово 98% испитаница жели да се Закон о раду промени” (Маме су закон, 2022, [маме су закон], „Право на породилско”).

Све до сада изречено, сасвим јасно указује на потребу хитних измена и допуна одређених законских одредби којима се у зависности од основа по ком су радно ангазоване, регулише положај трудница и породилја током њиховог одсуства са рада у следећим случајевима: 1) због компликација насталих у вези са трудноћом и 2) по основу одсуства са рада ради рођења и неге детета. У наредном делу рада ћемо се позабавити могућношћу да се изменама и допунама неких од актуелних законских решења, свим радно ангажованим трудницама и породилјама у Србији, обезбеде једнака права, без обзира на основ њиховог радног ангажовања.

ИЗМЕНА И ДОПУНА АКТУЕЛНИХ ЗАКОНСКИХ ОДРЕДБИ У ЦИЉУ ОТКЛАЊАЊА НЕЈЕДНАКОСТИ ИЗМЕЂУ ТРУДНИЦА И ПОРОДИЉА РАДНО АНГАЖОВАНИХ ВАН РАДНОГ ОДНОСА

Описани изазови са којима се у Србији суочавају труднице и породилје радно ангазоване ван радног односа, неминовно су последица постојања неједнакости у положају, тачније речено у правима, која по основу материнства могу остварити жене које су са послодавцем склопиле уговор о раду и оних радно ангажованих по основу неког другог уговора. Овде је важно имати у виду да увек када су радници/це ангажовани по основу неког облика рада којим се не заснива радни однос „осим права на одмор у току дневног рада, као и права из пензијског и здравственог осигурања, ова лица не могу остварити према слову закона ниједно друго право из радног односа гарантовано Законом о раду” (Рељановић и Мисаиловић, 2022: 450).

Имајући у виду да се Закон о финансијској подршци породици са децом сматра кључним правним документом којим се у нашој земљи регулишу права мајки/родитеља⁵, за почетак ћемо анализирати у којој мери предложене измене и допуне овог закона могу утицати на побољшање положаја мајки радно ангажованих по основу неког од уговора о обављању послова ван радног односа.

⁵ Као и усвојитеља, старатеља и/или хранитеља.

Недавно предложеним изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом⁶, предвиђено је да право „на остале накнаде по основу рођења и неге детета остварује се у трајању од годину дана за прво и друго дете, односно две године за треће и свако наредно дете” (Народна скупштина Републике Србије [Народна скупштина], Предлог бр. 991-23). Тако је предложеним изменама и допунама овог правног акта предвиђено:

1) да отац који је са послодавцем склопио уговор о раду, може остварити право на накнаду зараде, односно плате по основу неге детета и/или посебне неге детета „ако је мајка детета лице које самостално обавља делатност или као носилац породичног пољопривредног газдинства које има статус лица које самостално обавља делатност према закону којим се уређује порез на доходак грађанина” (Народна скупштина, Предлог бр. 991-23, чл. 2. ст. 2.),

2) уколико и мајка и отац детета остварују приходе по основу обављања самосталне делатности или као носилац породичног пољопривредног газдинства које има статус лица које самостално обавља самосталну делатност према закону којим се уређује право на доходак грађанина, „могу се договорити да после навршена три месеца живота детета, право на остале накнаде по основу неге детета за преостали период до годину дана за прво и друго дете, односно две године за треће и свако наредно дете остварује отац детета, [као и могућност међусобног договора ко ће од њих користити право на остале накнаде по основу посебне неге детета] ако је на основу мишљења надлежне комисије РФПPIO потребна посебна нега детета” (Народна скупштина, Предлог бр. 991-23, чл. 3. ст. 9.),

3) максималан износ осталих накнада по основу рођења и неге детета и посебне неге детета „не може бити већи од пет просечних зарада у Републици Србији, према последњем објављеном податку републичког органа надлежног за послове статистике на дан почетка остваривања права” (Народна скупштина, Предлог бр. 991-23, чл. 4. ст. 7.).

Анализирајући предложене измене и допуне ЗФППД, јасно се може уочити да би њихово усвајање значајно допринело побољшању положаја мајки/родитеља који обављају самосталну делатност или су носиоци породичног пољопривредног газдинства које има статус лица које самостално обавља делатност према закону којим се уређује

⁶ Чије се усвајање ускоро очекује од стране представника Народне скупштине Републике Србије.

порез на доходак грађана, али не и мајки које су са послодавцем закључиле неки од уговора о обављању послова ван радног односа.

Једина предложена мера чије би усвајање и њима ишло у прилог, односи се на могућност да право на остале накнаде по основу рођења и неге детета за треће и свако наредно дете, користе у укупном трајању од две године, уместо досадашњих годину дана. У исто време, усвајањем предложених изменама и допунама поменутог законског решења, била би исправљена неправда према женама/мајкама које обављају самосталну делатност, будући да би им се износ осталих накнада по основу рођења и неге детета и посебне неге детета, обрачунавао по истом принципу као и свим другим женама/мајкама које са послодавцем нису склопиле уговор о раду⁷ (Народна скупштина, Предлог бр. 991-23, чл. 4.).

Труднице које обављају самосталну делатност, као и труднице радно ангажоване ван радног односа суочавају се са проблемом немогућности остваривања права на накнаду зараде у случајевима када због компликација у вези са трудноћом, дође до потребе да будућа мајка прекине са обављањем свог радног ангажовања, односно, у случају спречености за рад због одржавања трудноће. Предложеним изменама Закона о здравственом осигурању, предвиђено је искључиво обезбеђивање 100% износа накнаде зараде током одсуства са рада због компликација у вези са трудноћом за жене које обављају самосталну делатност, односно брисање члана 85. Закона о здравственом осигурању (Закон о здравственом осигурању [ЗЗО], 2019; Народна скупштина Републике Србије[Народна скупштина], Предлог бр. 011-2600_22).

Спорним чланом 85. ЗЗО предвиђено је да лицу које обавља самосталну делатност „не припада накнада зараде из средстава обавезног здравственог осигурања ако за време привремене спречености за рад није привремено одјавио обављање делатности, [док осигуранику који обавља самосталну делатност а] има запослене (једног или више) припада 50% од накнаде зараде која би му припадала да је одјавио обављање делатности” (ЗЗО чл. 85.).

Предлогом Закона о изменама и допунама Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање такође је предвиђено искључиво повећање обима права жена/мајки које обављају самосталну делатност, изменом члана 18. и брисањем члана 65б Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање, чиме се жене/мајке радно ангажоване

⁷ До сада им је уместо бруто износа, обрачунаван нето износ.

по основу неког од уговора о обављању послова ван радног односа, поново доводе у неједнак положај (Народна скупштина Републике Србије [Народна скупштина], Предлог бр. 011-2743_22; ЗДОСО).

Тако се актуелним одредбама ЗДОСО-а предвиђа утврђивање основице доприноса само за осигуранике који сагласно одредбама закона којим се уређује област финансијске подршке породици са децом, „остварују накнаду зараде за време породилског одсуства, одсуства са рада ради неге детета и одсуства са рада ради посебне неге детета” (ЗДОСО, чл. 18.).

Одредбама истог закона јасно се прописује да се сагласно одредбама закона који уређује област финансијске подршке породици са децом, предузетнику који остварује право на остале накнаде по основу рођења и неге детета и посебне неге детета, не плаћају „доприноси за обавезно социјално осигурање по том основу за време остваривања права на ту накнаду [изузетак чини предузетник/ порески обвезник, који током коришћења овог права, наставља да из личних прихода уплаћује доприносе за обавезно социјално осигурање, зато што] наставља да обавља предузетничку делатност за време остваривања права на остале накнаде [и тада основцу за уплату његових доприноса] чини лична зарада, односно опорезована добит, односно паушално утврђени приходи” (ЗДОСО, чл. 65б).

У циљу побољшања положаја жена/мајки предузетница, предлогом Закона о изменама и допунама Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање поред брисања члана 65б, предвиђено је да измењени (и допуњени) члан 18. гласи: „Основице за осигуранике који остварују накнаду зараде за време породилског одсуства, одсуства са рада ради неге детета и посебне неге детета, као и остале накнаде по основу самосталне делатности у складу са законом који уређује финансијску подршку породици са децом, као и за исплатиоце накнаде је износ накнаде зараде, односно остале накнаде” (Народна скупштина, Предлог бр. 011-2743_22, чл. 1. ст. 2.).

Посматрајући постојеће неједнакости између трудница и породила радно ангажованих ван радног односа и оних које су са послодавцем склопиле уговор о раду, дошло се до закључка да се уочене неједнакости поред измена и допуна ЗФППД-а, најефикасније могу превазићи допунама актуелног Закона о раду (Закон о раду [ЗР] 2018). Зато је предлогом Закона о допунама Закона о раду предвиђено додавање чланова 202а и 202б (Народна скупштина Републике Србије[Народна скупштина], Предлог бр. 011-1039). Додавањем

ових чланова, предвиђено је да се лицима радно ангажованим по основу неког од уговора ван радног односа од члана 197. до члана 202. овог закона, обезбеди:

1) „право на породилско одсуство и одсуство са рада ради неге детета из чл. 94, 94а и 95. овог закона⁸“ (Народна скупштина, Предлог бр. 011-1039, чл. 1. ст. 1.) и

2) „право на накнаду зараде за време одсуствовања са рада због привремене спречености за рад до 30 дана из члана 115. став 1) тачка 2) овог закона ако је спреченост за рад проузрокована болешћу или компликацијом у вези са одржавањем трудноће из закона којим се уређује здравствено осигурање⁹“ (Народна скупштина, Предлог бр. 011-1039, чл. 1. ст. 2.).

Као што се може видети, усвајањем предложених допуна Закона о раду, у потпуности би се отклониле неједнакости између трудница и породиља које су са послодавцем склопиле уговор о раду и оних које су радно ангажоване по основу неког од уговора о обављању послова ван радног односа, чиме би сагласно међународној Конвенцији о заштити материнства све жене које су са послодавцем склопиле уговор о неком облику радног ангажовања, имале потпуно иста права у периоду пре и после порођаја.

Предложена законска решења међутим, и даље остављају места за допуне, будући да нпр. у предлогу Закона о допунама Закона о раду¹⁰ нигде није предложена опција да жене/мајке радно ангажоване по основу неког од уговора ван радног односа, у случају да је њиховом детету због постојања неког облика сметњи у развоју или инвалидитета, потребна континуирана подршка приликом задовољавања свакодневних базичних потреба, могу право на остале накнаде по основу посебне неге детета, пренети на оца детета-њиховог (ван)брачног партнера. У исто време уочавамо да се као циљна група којој је потребна додатна друштвена подршка у периоду непосредно пре и после рођења детета, нигде не помињу жене/мајке које су у периоду непосредно пре рођења детета биле пољопривредни осигураници.

Имајући у виду да усвајање предложених измена и допуна актуелних законских одредби, за собом неминовно повлачи и додатне

⁸ Предлог за члан 202а.

⁹ Предлог за члан 202б.

¹⁰ Као ни у предлогу Закона о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом.

трошкове, оправдано се поставило питање: Колико би коштало изједначавање права свих трудница и породиља у Србији, које су радно ангажоване по неком основу?

Одговор на постављено питање, у сарадњи са Институтом за развој и иновације, дало је удружење „Маме су закон”, које је на основу расположивих података спровело детаљну финансијску анализу. Стручни тим је пошао од следећих података:

1) просечног броја жена које су до сада на годишњем нивоу користиле право на остале накнаде по основу рођења и неге детета и посебне неге детета (од 5.000),

2) просечног пондерисаног износа нето плате коју су током 2021. године, оствариле жене старости између 15 и 49 година, а која је износила 55.798 динара и

3) процењене „пондерисане нето плате жене запослене ван радног односа у 2023. години која износи 43.956 динара и чији укупни трошак за плату запосленог (брuto 2) износи 68.637 динара¹¹“ (маме су закон, н. д.).

На основу наведених/расположивих параметара израчунато је да би у случају усвајања предложених измена и допуна актуелних законских одредби било потребно да држава на годишњем нивоу обезбеди додатна новчана средства, чији се износ креће између 2.868 милиона динара (24,4 милиона евра) и 4.030 милиона динара (34,3 милиона евра)” (маме су закон, н. д.). Овде је важно напоменути, да ова финансијска анализа није обухватила предложене, измене и допуне Закона о финансијској подршци породици са децом, будући да се њена првобитна верзија знатно разликовала од верзије која је приказана у овом раду, као и да би само усвајање овог закона (у том моменту), изазвало трошкове који су већ били предвиђени у случају усвајања предложених изменама и допунама Закона о здравственом осигурању, Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање и Закона о раду, о којима смо овде већ говорили.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У Србији постоје значајне неједнакости у области права из здравствене и социјалне заштите између трудница и породиља радно ангажованих ван радног односа и оних које су са послодавцем

¹¹ У исто време, претпостављено је да ће средњи курс евра, износити 117,5 динара за 1 еврo.

склопиле уговор о раду. Недовољно поштовање међународне Конвенције о заштити материнства, несумњиво се може сматрати једним од фактора који доприноси неповољној демографској слици наше земље, првенствено кроз тзв. одлагање одлуке о материнству, што као своју крајњу последицу има дуготрајно одржање ниске стопе наталитета.

Посматрајући ситуацију у Србији у периоду од 2011. до 2020. године, важно је истаћи да њена стопа фертилитета последњих година бележи тренд благог пораста, подаци из 2020. године, показују да је фертилитет у нашој земљи „тек око 70% потребног за природно обнављање становништва”, при чему највише забрињава чињеница да је према резултатима пописа из 2011. године евидентирано „око 75 хиљада жена старости 30-34 које нису до тада рађале, док ће у наредним годинама та бројка бити значајно већа”. У исто време, забрињавају и процене да се у 2020. години, број жена без деце кретао око „13,8% са јасном тенденцијом даљег повећања” (Марковић, 2022:14).

Неспорећи чињеницу да усвајање предложених измена и допуна актуелних законских решења¹², могу донекле допринети превазилажењу неједнакости између трудница и породиља радно ангажованих по основу неког од уговора о обављању послова ван радног односа и оних које су са послодавцем склопиле уговор о раду, неопходно је учинити и следеће:

1) омогућити мајкама радно ангажованим ван радног односа да у случају да код њихове деце постоји неки облик сметњи у развоју или инвалидитета, због кога је детету потребна континуирана подршка приликом задовољавања свакодневних базичних потреба, да право на коришћење осталих накнада по основу посебне неге детета могу пренети на оца детета-свог (ван)брачног партнера,

2) омогућити да минимални износ осталих накнада по основу рођења детета (односно до навршетка трећег месеца живота детета) не буде мањи од износа минималне зараде у Републици Србији утврђене на дан отпочињања коришћења овог права и

3) изједначити права која током коришћења осталих накнада по основу рођења и неге детета и посебне неге детета, остварују жене/мајке које су непосредно пре рођења детета биле пољопривредни осигураници са правима мајки које су са послодавцем склопиле уговор о раду.

¹² А првенствено Закона о раду и Закона о финансијској подршци породици са децом.

Имајући у виду да на стопу фертилитета у једној земљи утичу бројни и разноврсни фактори, сасвим је јасно да само усвајање измена и допуна предложених законских одредби, не може само по себи допринети повећању стопе наталитета, или бар не у мери потребној за побољшање демографске слике Србије. Говорећи о факторима који утичу на одлуку жена (али и мушкараца) о оснивању/проширењу породице, најбоље је поћи од посебних циљева Стратегије подстицања рађања: „1) ублажавање економске цене подизања детета; 2) усклађивање рада и родитељства; 3) снижавање психолошке цене родитељства; 4) очување и унапређење репродуктивног здравља; 5) решавање проблема неплодности; 6) популациона едукација; 7) активирање локалне самоуправе;“ (Стратегија подстицања рађања, 2018:17). Наведени циљеви овог стратешког документа, најбоље приказују како изазове (садашњих и будућих) родитеља, тако и области у којима држава својим грађанкама и грађанима треба да пружи што већи степен подршке, како би уживајући у сасвим сигурно најлепшој животној улози-улози родитеља, остварили жељени број деце.

Полазећи од циљева дефинисаних у Стратегији за подстицање рађања, јасно се може уочити да економска стабилност представља један од кључних момената приликом доношења одлуке да ли ће се жељени број деце и остварити, о чему првенствено више размишљају жене/мајке. Овде је важно нагласити да економска компонента приликом доношења одлуке о проширењу породице, не подразумева само то да ли жена/мајка има сопствене приходе, већ и на који се начин у самој породици одлучује о трошењу прихода домаћинства. У прилог изнетом ставу говоре и резултати истраживања НВО „Центар за маме”, спроведеног током друге половине фебруара месеца текуће године. Тако су резултати на узорку од 2.381 жене из различитих делова Србије које су се оствариле као мајке, показали да под утицајем патријархалних образаца присутних у нашем друштву, највећи број испитаних мајки има највећи степен контроле над породичним финансијама и располагањем новцем, када треба набавити ствари за свакодневну потрошњу, као и у области намиривања дечјих потреба, Овде је важно нагласити, да је чак 22,4% испитаних мама изјавило да је рађање детета позитивно утицало „на одлучивање око расподеле породичних финансија”, при чему је интересантно и то да је „30,3% мама свих нивоа образовања изјавило да је рађање детета негативно утицало на њихове финансије и то у очекиваном

смеру: што више деце имају, маме су финансијски оптерећеније” (Центар за маме 2023, [центар за маме] „Финансијска независност мама у Србији: Право на свој динар”).

У циљу повећања стопе наталитета у Србији, Институт за развој и иновације спровео је финансијску анализу увођења субвенција на трошкове доприноса за обавезно социјално осигурање за жене/мајке које се након истека права на породилско одсуство и одсуство са рада ради неге детета, враћају на своје радно место, уз претпоставку да би овај вид државне субвенције, значајно стимулисао послодавце да у својим радним организацијама запошљавају жене у репродуктивном периоду.

Замишљено је да овом мером током периода од три године, након повратка са породилског одсуства и/или одсуства са рада по основу неге детета, држава (за ове мајке) послодавцима субвенционише трошкове потребне за уплату пензионог, инвалидског, здравственог и социјалног осигурања. Овом мером истовремено би биле обухваћене и незапослене или неактивне мајке, уколико до навршетка друге године живота детета пронађу посао. Износ субвенције кретао би се на следећи начин: у „првој години субвенционисање обавезних доприноса за социјално осигурање би износило 65%, у другој 60% и у трећој 50%” (Институт за развој и иновације 2022, [ИРИ] „Предлог олакшица на зараде мајки након порођаја”).

Дубоко смо уверени да ће предложене измене и допуне неких од актуелних законских одредби брзо бити усвојене, чиме ће се уз примену предложених мера изједначити положај свих трудница и породилца које су у Србији радно ангазоване по неком основу, чиме ће се истовремено допринети и повећању стопе наталитета у нашој земљи.

РЕФЕРЕНЦЕ

Данас 2023. „Маме су закон: Жене на флексибилним уговорима немају право на боловање, одмор и трудничко.” 1. мај 2023. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/mame-su-zakon-zene-na-fleksibilnim-ugovorima-nemaju-pravo-na-bolovanje-odmor-i-trudnicko/> .

Закон о доприносима за обавезном социјално осигурање [ЗДОСО] “Сл. гласник РС”, бр. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012 – усклађени дин. изн., 8/2013 – усклађени дин. изн., 47/2013, 108/2013, 6/2014 – усклађени дин. изн., 57/2014,

- 68/2014 – др. закон, 5/2015 – усклађени дин. изн., 112/2015, 5/2016 – усклађени дин. изн., 7/2017 – усклађени дин. изн., 113/2017, 7/2018 – усклађени дин. изн., 95/2018, 4/2019 – усклађени дин. изн., 86/2019, 5/2020 – усклађени дин. изн., 153/2020, 6/2021 – усклађени дин. изн., 44/2021, 118/2021, 10/2022 – усклађени дин. изн., 138/2022 и 6/2023 – усклађени дин. изн.).
- Закон о здравственом осигурању [ЗЗО] „Службени гласник Републике Србије”, бр. 25/2019.
- Закон о раду [ЗР] „Службени гласник Републике Србије”, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018 – аутентично тумачење.
- Закон о финансијској подршци породици са децом „Службени гласник Републике Србије” бр. 113/2017 и 50/2018.
- Закон о финансијској подршци породици са децом [ЗФППД] „Службени гласник Републике Србије” бр. 113/2017, 50/2018, 46/2021-УС, 51/2021-УС, 53/2021-УС и 66/2021.
- Институт за развој и иновације 2022, [ИРИ] „Предлог олакшица на зараде мајки након порођаја” https://iri.rs/wp-content/uploads/2022/06/Predlog-olaksica-na-zarade-majki-nakon-porodaja_2s.pdf последњи приступ: 17. јун 2023.
- Конвенција о заштити материнства (ревидирана 1952). „Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије” додатак бр. 9/55.
- Кочовић, Драгослав. 2002. „Проблеми савременог човечанства.” У *Социјални рад и социјална политика-Зборник радова V*, ур. Дренка Вуковић, Београд, 25-36, Факултет политичких наука у Београду.
- Маме су закон, 2022, [маме су закон], „Право на породилско”, <https://drive.google.com/file/d/15JZmjNrSkyhdP1DjHquE5CCZZjz14LcF/view>, последњи приступ: 11. јун 2023.
- Маме су закон, 2023. [маме су закон], „Финансијска анализа породилско одсуство-Право не привилегија”, <https://drive.google.com/file/d/12uXyCyp22zDP9tIrRsfowfZ-k3sucUYa/view> последњи приступ: 7. март 2023.
- Марковић, Ж. Иван. 2022. „Деценија популационих промена у Европи и Србији (2011-2020).” *Часопис за друштвене науке-Друштвени хоризонти* 3 (2) 2-25 udk: 314.9(497.11)“2011/2020”/314.9(4) 2011/2020”.

- Народна скупштина Републике Србије[Народна скупштина], Предлог бр. 011-2600_22, 25. новембар 2022, www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/13_saziv/011-2600_22.pdf , последњи приступ 11. јун 2023.
- Народна скупштина Републике Србије[Народна скупштина], Предлог бр. 011-2743_22, 12. децембар 2022. www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/13_saziv/011-2743_22.pdf , последњи приступ 11. јун 2023.
- Народна скупштина Републике Србије[Народна скупштина], Предлог бр. 011-1039_23, 29. мај 2023. www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/13_saziv/011-1039_23.pdf , последњи приступ 30. мај 2023.
- Народна скупштина Републике Србије[Народна скупштина], Предлог бр. 991-23, 12. мај 2023, www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/13_saziv/991-23.pdf , последњи приступ 29. мај 2023.
- Рељановић Љ. Марио и Мисаиловић, М. Јована. 2022. „Сигурност запослења као индикатор достојанственог рада – Нормативна решења држава у региону.” У *Страни правни живот* 3(2): 442-461.ukd:349.22/doi:https://doi.org/10.56461/SPZ_22306KJ.
- Републички завода за статистику [PC3], <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/%20?p=13972&a=24&s=2402?s=2402> , последњи приступ: 7. јун 2023.
- Стратегија подстицања рађања, „Службени гласник Републике Србије” бр. 25/2018.
- Устав Републике Србије „Службени гласник Републике Србије” бр. 98/2006 и 115/2021.
- Центар за маме 2023, [центар за маме] „Финансијска независност мама у Србији: Право на свој динар” http://media7.centarzamame.rs/2023/03/Finansijska-nezavisnost-mama-u-Srbiji-rezultati-istrazivanja-za-medije_compressed.pdf последњи приступ: 7. мај 2023.
- International Labour Organization [ILO] Doc. C183-Maternity Protection Convention No.183, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:REV,en,C183/Document,8,June2023.

Bojana Dimitrijević

OVERCOMING INEQUALITY BETWEEN PREGNANT WOMEN AND NEW MOTHERS EMPLOYED OUTSIDE THE EMPLOYMENT RELATIONSHIP

Resume

Noticing the inequalities between the position of pregnant women and new mothers working outside the employment relationship or entered into an employment contract with the employer, we have chosen as the subject of this paper to describe the possibility of adopting the proposed amendments to the Law on Financial Support for Families with Children. These are the Law on Health Insurance and the Law on Mandatory Contributions for Social Insurance and the Labor Law, to enable all the employed pregnant women and new mothers in Serbia to have equal rights. The obtained results have shown that unlike pregnant women and new mothers who have entered into an employment contract with the employer, pregnant women and new mothers employed outside the employment relationship (employed based on contracts on the performance of temporary and occasional jobs, service contracts, copyright contracts or the contract on the rights and obligations of the directors outside the employment relationship) can not exercise the following rights: 1) the right to use paid sick leave during pregnancy leave; 2) the right to payment of taxes and contributions for mandatory social insurance while exercising the right to other benefits based on childbirth and childcare or special childcare; 3) the possibility of the right to other fees based on childcare and special childcare be transferred to the child's father, i.e. the woman's (extra)marital partner; and 4) those allowances based on the birth and care of a child for mothers who gave birth to their third or each subsequent child are granted for a total duration of one, instead of two years. Adoption of the proposed amendments to the Law on Financial Support for Families with Children can contribute to improve the position of mothers/self-employed parents; who are the owners of a family agricultural farm; Or who have the status of a private person conducting an independent activity according to the law regulating the income tax for citizens. However, this would not have a significant impact on the position of mothers engaged in work outside of the employment contract, since it does not contribute to the increase of their rights.

Previous financial analyzes of the „Moms Rule“ Association have shown that for the equalization of positions/rights of pregnant women and new mothers working outside employment contracts with the rights of pregnant women and new mothers who have entered into an employment contract with their employer, would require the allocation of additional funds from the Serbian state budget in the amount of between 2,868 and 4,030 million dinars (i.e. between 24.4 and 34.3 million Euros) on an annual level. Based on everything that has been said, we justifiably conclude a solution to the described problem inevitably calls for amendments to the already listed legal documents, including further work on the changes and amendments to the Law on Financial Support for Families with Children, to effectively overcome the existing inequalities, which would contribute to the effective elimination of inequalities between all pregnant women and new mothers in Serbia, who are employed. The key goal of the work is the scientific description of the possibility to amend some of the current legal solutions, to eliminate inequalities in the position of pregnant women and new mothers in Serbia, regardless of the basis of their employment.

Keywords: pregnant women and new mothers, overcoming inequality, working outside the employment relationship and changes of legal solutions.

* Овај рад је примљен 10. септембра 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. октобра 2023. године

УДК 343.91-053.6

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.12023.2>

Оригинални научни рад

*Мери З. Стојковић**

Центар за социјални рад Власотинце и Црна Трава

ЛИЧНОСТ, ПОРОДИЧНИ РИЗИКО-ФАКТОРИ И ПСИХОПАТИЈА КАО ПРЕДИКТОРИ КРИМИНАЛНОГ ПОНАШАЊА КОД АДОЛЕСЦЕНАТА

Сажетак

Истраживање је спроведено са циљем утврђивања повезаности између НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора и димензија криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела. Истраживање је спроведено током октобра месеца 2015. године на територији Србије, у Васпитно-поправном дому у Крушевцу. Истраживање је примењено на узорку од укупно 100 испитаника, мушког пола, узраста од 14 до 20 година. Постављени основни циљ овог истраживања, који се тичао односа између наведених конструктора делимично је остварен. Од црта личности најбољи предиктор криминалног понашања је димензија Поштење. Поштење/Скромност је значајни предиктор критеријумских мера Старост приликом извршења првог кривичног дела и Броја извршених кривичних дела. Када је реч о психопатији криминално понашање најбоље предвиђају Афективитет и Необуздани животни стил. Налази су показали да су од породичних ризико-фактора у највећој мери повезани са критеријумским мерама: Слагање испитаника са мајком, Слагање испитаника са оцем и присуство Криминалитета у породици.

* Е-маил: merinesic@live.com.

Кључне речи: малолетници, криминално понашање, породични ризико-фактори, црте личности, НЕХАСО модел личности, психопатија.

УВОД

Малолетничко преступништво представља специфичан, комплексан и мултифакторски условљен социјални проблем са којим се суочава свако друштво, независно о степену друштвено-економског и културног развоја. Проблеми понашања и сукоб са законом деце и младих у нашем друштву су током последње две деценије у експанзији, док постојеће услуге и третмани за ову врсту проблема нису довољно развијени. Недостаје континуитет заштите, нема специјализованих третмана за озбиљније форме проблема понашања, док је подршка у оквиру природне средине младе особе недовољна, неодговарајућа и неблаговремена (Хрнчићи Џамоња-Игњатовић, 2010). Ако имамо у виду резултате светских истраживања који показују да криминална каријера насилних преступника почиње на раном узрасту (што се раније испољи насиље то је већа вероватноћа прогресије у озбиљни, насилни и „хронични” криминалитет), намеће се потреба детаљнијег бављења питањима раног откривања и благовременог интервенисања код деце која су у ризику од вршења најтежих кривичних дела (Loeber, Farrington, Petechuk, 2003, према Стевковић, 2007).

КРИМИНАЛНО ПОНАШАЊЕ И ЊЕГОВИ РАЗВОЈНИ АСПЕКТ

У модерној криминологији постоје два основна приступа при објашњењу малолетничког криминалног понашања. Први је индивидуалистички оријентисани теоријски приступ, други је класични социјално оријентисани теоријски приступ. Кроз први индивидуалистички оријентисани теоријски приступ, криминалитет малолетника се објашњава био-психо конституцијом.

Дакле, у питању су биолошке и психолошке теорије:

а) Биолошка објашњења можемо поделити у две групе – на ранија и новија:

– у ранија спадају Ломбросов еволуциони атавизам, учење о телесној конституцији (Sheldon & Glueck, према Игњатовић, 2015)

и наслеђивању криминалних склоности (Goddard & Hooton, према Игњатовић, 2015);

– у новија објашњења су сврстана биохемијска, она о хиперактивности и тешкоћама у учењу, као и проучавања близанаца, усвојеника и хромозомске ненормалности (Игњатовић, 2015).

б) Што се тиче психолошких објашњења ту спадају: Фројдово психоаналитичко учење; схватање о моралном развоју личности (Piaget, према Игњатовић, 2015); концепција о интерперсоналним нивоима; о адолесцентским механизмима превладавања; о криминалној личности (Yochelson & Samenow, према Игњатовић, 2015); о психопатама и социопатама; и о менталној болести као фактору криминалитета малолетника.

ЛИЧНОСТ И КРИМИНАЛНО ПОНАШАЊЕ

У објашњавању феномена криминалног понашања, које се уопштено назива друштвено неприхватљивим, посебна пажња, осим социјалних, културних чинилаца и стицаја околности, поклања се особинама личности. Многа истраживања поткрепила су доказе о повезаности или условљености таквог понашања и особина као што су емоционална стабилност, фрустрациона толеранција, упорност и других особина личности у ужем смислу, које представљају релативно стабилну организацију мотивационих склоности индивидуе, која произилази из интеракције биолошких порива и социјалне и физичке околине (Ћирић и Димитријевић, 2009).

У последње време се врше покушаји да се улога личности у објашњењу овог понашања посматра развојно како би се утврдила динамика настанка про-криминалних диспозиција, али и извршили покушаји преваленције њеног настанка (Savage, 2009).

Бављење проблематиком криминалне личности може се представити кроз три одвојене историјске фазе, које су се надовезале једна на другу (Ћирић и Димитријевић, 2009):

1. Прву фазу карактерише инсистирање на апсолутној специфичности криминалне личности;
2. Током друге фазе, као последица утицаја психоанализе, истицало се да антисоцијалне тежње латентног карактера постоје и код неделиквената, те да оне не дискриминишу апсолутно криминалну и не криминалну популацију;

3. У трећој фази тврдило се да је концепт криминалне личности само “радна хипотеза” и да је разлика између деликвената и неделиквената само у степену испољавања.

Све ове теорије криминално понашање доводе у везу са психолошким карактеристикама личности, док деловање социјалних фактора занемарују у потпуности или их сматрају факторима секундарног значаја (Ћирић и Димитријевић, 2009).

Ајзенкова теорија личности и криминално понашање

Прва теорија личности која је у свом концептуалном оквиру садржала и експлицитну теорију криминалитета била је теорија Ханса Ајзенка. Ајзенкова теорија је била доминантна истраживачка парадигма, а може се рећи да је и данас утицајна у психолошком истраживању криминалитета, на основу ње је сакупљено доста емпиријских налаза (Cale, 2006).

Ајзенкова теорија претпоставља да се развој личности остварује кроз интеракцију наслеђене структуре личности појединца и утицаја средине. Криминално понашање је у оквиру Ајзенковог схватања, оправдано изучавати једино у оквиру психологије понашања, јер је оно последица заједничког утицаја генетских предиспозиција, услова средине и процеса социјализације (Димитријевић, 2006).

Ајзенк (Eysenck & Eysenck, 1976) је базични простор личности одредио помоћу три фактора личности а то су: Екстраверзија, Неуротицизам и Психотицизам. Ови фактори су концептуализовани као димензије личности, а не као типови, то значи да свака особа поседује место на континууму мерене димензије. У Ајзенковој теорији димензија Екстраверзије се заснива на Павловљевим експериментима са класичним условљавањем. Срж ове димензије чине индивидуалне разлике у прагу дражи на које централни нервни систем реагује.

Петофакторски модел личности (BigFive)

Лексичка истраживања базичне структуре личности су показала да се структура личности оптимално може објаснити са пет широких димензија, па је због тога овај приступ добио назив *модел*

пет фактора (Costa & McCrae, 1992). Петофакторски модел садржи пет димензија: Неуротицизам (емотивна нестабилност, депресија, анксиозност), Екстраверзија (дружељубивост, активитет и одлучност), Сарадљивост (емпатија, несклоност ка сукобљавању са другима, алтруизам), Савесност (моралност, потреба за редом, изражен мотив за постигнућем) и Отвореност за искуства (маштовитост, интелектуална радозналост, независност мишљења).

HEXACO шестофакторски модел личности

Новија лексичка истраживања личности су показала да пет фактора можда не представљају најоптималнији модел за описивање структуре личности (Saucier, 2009). HEXACO модел личности садржи шест широких домена личности који га конципирају (Ashton, Lee, & de Vries, 2014): Поштење (H-Honesty/Humility), Емоционалност (E-Emotionality), Екстраверзија (X-eXtraversion), Сарадљивост (A-Agreeableness), Савесност (C-Conscientiousness) и Отвореност (O-Openness). Постоје значајне сличности и разлике између петофакторског модела личности (BigFive) и новог модела личности HEXACO модела. Димензија Неуротицизма из BigFive модела у HEXACO моделу више не носи то име, већ је промењена у Емоционалност. Ово није случајност, јер се садржај нове црте само делимично поклапа са Неуротицизмом. У новој димензији нема имплусивности, хостилности и депресивности, она се пре свега базира на доживљајима анксиозности, страха и емоција које настају у социјалним интеракцијама (Lee & Ashton, 2004). Дакле, фактори Емоционалности и Сарадљивости представљају ротиране факторе Неуротицизма и Сарадљивости, маркери иритабилности и хостилности се у новом моделу налазе на негативном полу фактора Сарадљивости (de Vries, Lee & Ashton, 2008).

Највећа разлика између Петофакторског модела личности и HEXACO модела је појава шестог фактора личности, названог Поштење/Скромност. Овај фактор је веома важан када говоримо о HEXACO моделу и његовом повезаношћу са криминалним понашањем.

ПСИХОПАТИЈА КАО ПРЕДИКТОР КРИМИНАЛНОГ ПОНАШАЊА

Психопатија је један од психолошких појмова који има дугу историју. На основу радова Пинела, Причарда, Снека и Крепелина, психопатију можемо дефинисати на следећи начин: у питању је патолошко импулсивно, сурово, безобразно, неодговорно, самоповређујуће понашање са одсуством кајања и очуваним способностима резонувања; понашање са деструктивним социјалним последицама при том особа не осећа срам; дефект у карактеру особе који као последицу има “морално лудило”, односно неразвијеност моралних норми; аморално понашање које карактерише лагање, превртљивост и вршење кривичних дела (Hare, 2003).

Када је у питању осуђеничка и форензичка популација, инструмент који се најчешће користи за процену психопатије је Чек листа коју је конструисао Роберт Хејр (Hare, 2003). Хејров инструмент за процену психопатије обухвата два фактора који мере интерперсоналне и бихејвиоралне аспекте психопатије, између нивоа фактора и нивоа специфичних ајтема могуће је постулирати још један ниво психопатије који чине модалитети фактора (Hare & Neumann, 2010).

Роберт Хејр (Hare, 1998) је увео нов концепт криминалне психопатије као независан таксон у односу на постојеће нозолошке категорије, и утврдио да психопатија чини језгро криминалне личности, али да криминално понашање није срж психопатије. Хејров четворофакторски модел психопатије дефинише криминално понашање као један од сржних аспеката психопатије (Hare, 2003).

Већина аутора верује да је нестабилна и инконзистентна мајчинска фигура као и одбацивање и емоционална депривација у раном, вулнерабилном узрасту може произвести тешкоћа у идентификацији. Guttmacher (Guttmacher, 1953, према Момировић и Поповић, 2002) психопатско понашање посматра као резултат афективне депривације и изгладњивања у првим годинама живота.

Карпман (Karpman, 1948a) је развио концепт који се састоји од две групе: примарна и секундарна психопатија. Он је тврдио да је примарна психопатија ендогено, конституционално стање на које снажан утицај имају биолошки фактори и који се заснива на специфичним карактеристикама личности (Karpman, 1948a).

Секундарна психопатија је пресудно одређена догађајима током онтогенетског развоја и то пре свега факторима социјалне средине као што је злостављање или занемаривање.

Психопатске црте личности као предиктори криминалног понашања адолесцената

Они који спроводе истраживања у овој области питају се да ли психопатија има своје корене у детињству, ако је тако, да ли синдром психопатије показује стабилност током животног века, од детињства и раног адолесцентног доба до одраслог доба (Salekin, 2008).

Преадолесцентски и адолесцентски узраст представља развојне фазе у којима долази до промене динамике многих људских карактеристика. Једно од основних питања која се постављају јесте да ли су црте психопатије стабилне у овим фазама развоја или пролазе кроз мање или веће промене (Међедовић, 2015). Већина истраживача који су се бавили овим питањима сконцентрисали су се на преадолесцентски период и касније фазе развоја. У истраживању Фрика и сарадника деца просечне старости 10,5 година праћена су током четворогодишњег периода (Frick, Kimonis, Dandreaux, & Farrell, 2003). Резултати су показали не само да постоји стабилност психопатских индикатора у овом периоду већ и једну интересантну тенденцију: деца која су на првом мерењу имала веће скорове на цртама су показала благи пад црта психопатије на следећим мерењима за разлику од деце са ниским скоровима који су остали стабилни током времена. То значи, да се већ на уласку у адолесценцију може детектовати тенденција пада изражености психопатских маркера. Овај пад, иако мали у интензитету потврђен је и у наставку адолесценције: на узрасту од 14 до 18 година забележено је значајно смањење изражености на емоционалној површности у интерперсоналним односима (Pardini & Loeber, 2008).

Децу са раним психопатским индикаторима карактерише, у односу на осталу децу са проблемима понашања, више проблема са чуварима реда, глобално виши скор интелигенције (Хрнчић, 2007). Психопатија је повезана са криминалитетом и на ранијим узрастима. На адолесцентом узрасту психопатија је значајно израженија у узорку институционализованих деликвената него у упареној контролној групи, такође корелира са коришћењем канабиса, алкохола (Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers & Sejourne, 2009).

У поређењу са BigFive моделом, највећа разлика је појава шестог фактора, названог Поштење/Скромност (H-Honesty/Humility). Постоје емпиријски налази који говоре у прилог хипотези да шести домен личности Поштење/Скромност (H-Honesty/Humility), може бити изузетно важан за објашњавање психопатије. Домен Поштење/Скромност, описују појмови попут честитости, искрености, осећаја за фер-плеј, лојалности и скромности насупрот превртљивости, лицемерности, уображености, лукавости и похлепе. Тако је показано да аспекти Поштења остварују веће корелације са психопатијом него што су оне које се обично пријављују у налазима о повезаности Петофакторског модела и психопатије: Правичност (-.75), Искреност (-.57), Избегавање похлепе (-.49) и Скромност (-.62), док сам домен корелира са (-.72) (Lee and Ashton, 2005). Такође, поред психопатије, Поштење негативно корелира са мерама егоизма, аморалности и Макијавелизма (de Vries and van Kampen, 2010).

HEXACO модел личности је веома важан у области психопатије зато што је нови фактор личности Поштење/Скромност концептуално повезан са психопатијом. Први емпиријски налази су показали не само то да Поштење/Скромност негативно корелира са психопатијом, већ и то да су у шестофакторском моделу корелације између Сарадљивости, Савесности и психопатије ниже него у петофакторском моделу личности (Ashton, Lee, & Son 2000). Резултати студије Међедовића (2010) у којој су учествовали адолесценти, старости од 15 до 22 године којима је изречена васпитно-поправна мера упућивања у Васпитно поправни дом, показују да је димензија Сарадљивости у негативној корелацији са сва четири модалитета психопатских црта. У студији утврђене су такође и позитивне корелације димензије Екстраверзије са сва четири модалитета психопатских црта. Особине личности су биле постулиране моделом Великих пет.

Регресионе анализе су показале следеће: када се општи скор са SRP3 теста који испитује психопатију регресира на HEXACO црте личности, као најважнији предиктор се истиче Поштење/Скромност, затим Емоционалност а онда Сарадљивост и Савесност (de Vriesetal, 2008). Дакле, у продукцији психопатских црта личности, учествују Непоштење, ниска Емоционалност која представља емоционалну неосетљивост, ниска Сарадљивост која представља антагонизам према другима и ниска Савесност која представља импулсивност и непромишљеност.

У једном истраживању које је спроведено у казнено-поправним заводима, на територији Србије, криминални рецидив је коришћен као примарни бихејвиорални критеријум који је тежио да се објасни помоћу диспозиционих конструката, пре свега личности и психопатије. Међедовић (2015) је у овом истраживању користио три мере мултиплог криминалног повратништва: број извршених кривичних дела, број правоснажних пресуда и број издржаних затворских казни. Резултати показују биваријантне повезаности рецидива са мерама психопатије, тј. системске корелације са цртама Интерперсоналног, Животног стила и фактора Антисоцијалности (Међедовић, 2015).

Средински утицаји на развој психопатских црта

Иако ранија истраживања показују да присуство психопатских особина код младих без емоција нису повезана са негативним искуствима из детињства, новија истраживања показују да постоји веза између раних трауматских искуства, психопатске структуре детета и касније учешће у правосудном систему због различитих кривичних престапа (Kerig, Bennett, Thompson, and Becker, 2012).

Morasch (Morasch 1983; према Даруши 2015) примећује да је квалитет породичног окружења веома важан аспект у етиологији развоја психопатије и деликвенције уопште. С обзиром да је породица веома важна за развој емпатије и оријентације на друге, јасно је да дезорганизоване, нестабилне породице, са родитељима чије је ниско развијено осећање емпатије и праведности за друге, пружа велику шансу за развој будућих генерација са препознатљивим моделом и сличном оријентацијом према другима. У високо развијеним економским срединама је све више оваквих породица. Чак и у ситуацијама када родитељи и нису криминалног понашања, модел комуникације може индиректно промовисати и развити криминално понашање њених чланова. Једна врста срединских утицаја се посебно истражује јер подаци показују да представља поуздан предиктор психопатије: злостављање и занемаривање (Lang, af Klinteberg & Alm, 2002). Велики број налаза који показује да су злостављање и занемаривање повезани са карактеристикама које вероватно представљају суштинске маркере психопатије: афективном површношћу. Ова искуства остављају трага у неуробиологији јединки које га доживљавају. Рано злостављање и занемаривање утиче на

промене активности амигдале и НРА-осу (хипоталамус-хипофиза-надбубрежне жлезде) што доводи до слабог и површног одговора на стресне стимулусе (Davversa, 2010). Испитаници код којих је током детињства забележено злостављање и занемаривање показују слабију способност идентификације емоција код других особа у средњем одраслом добу (Young & Widom, 2014). На основу ових налаза који показују не само да постоји веза између злостављања/занемаривања и безосећајности код деце, већ и да средински фактори пре свега делују на отупљивање емоција туге и беса код деце (Kerig, Bennett, Thompson & Backer, 2012).

Ризична понашања мајке (психопатологија, криминално понашање, злоупотреба психоактивних супстанци) фацитилирају појаву неустрашивог темперамента детета, где оно не успева да развије савест и моралне норме, а онда тај темперамент олакшава појаву психопатских црта, поготово ако родитељи практикују обрасце васпитања који се заснивају на испољавању силе (Kochanska, Kim, Boldt & Yoon, 2013).

ПОРОДИЧНИ РИЗИКО-ФАКТОРИ КАО ПРЕДИКТОРИ КРИМИНАЛНОГ ПОНАШАЊА

Данас се све чешће сусрећемо са породицама у којима су односи поремећени и нескладни, а деца због своје рањиве доби постају најугроженији субјекти. Због природе родитељског односа надређености и зависности деце од родитељске бриге, пажње и љубави, кад родитељи затаје, жртве су њихова деца. Поремећаји у брачним односима сматрају се једним од фактора девијантности, како код родитеља, тако и код деце. На ове поремећаје подједнако утичу емоционални и социјално-економски фактори. Обично су праћени и поремећајем целокупних породичних односа, условљених сталним сукобима међу супружницима, алкохолизмом или криминалним понашањем.

Чињеница да преступници имају посебне психолошке карактеристике, такође, не значи да треба запоставити друге факторе (нпр. непотпуност породице, присутност криминалног понашања међу члановима породице, лош социјални статус) (Голубовић, Лакић, и Илић, 2002). Када се говори о етиопатологији криминалног понашања, већина аутора различитих теоријских усмерења, наводи да су утицаји примарне породичне средине и утицаји вршњачке

групе значајни криминогени фактори. VanDalen (Van Dalen, 2001) је испитивао малолетничко криминално понашање, и њихова кривична дела кроз три истакнуте функције: конзумирање дроге, историја насиља у породици, и унутрашње неуролошке и/или когнитивне рањивости. По њему, свака од ових функција може да буде индикатор криминалног понашања код малолетника. Он је у својој студији испитивао малолетне преступнике који имају историју породичног насиља, било као сведоци екстремног насиља (када чланови породице физички нападају један другог, или када прете један другом оружјем) или као мета бруталности, и упоређивао их са децом која нису злостављана и занемаривана која су починила кривична дела. Резултати истраживања су показала да су деца са историјом насиља у породици ухапшена чешће као малолетници, тј. да су рано почели са вршењем кривичних дела, него деца која нису имала историју насиља у породици (26% наспрам 17%), такође, су деца са историјом насиља ухапшена чешће за насилна дела (11% у односу на 8%) (Van Dalen, 2001).

Присуство криминалитета у породици

Посебан криминогени ризик носе оне породице које су оптерећене, поред наведеног, још и социјално-патолошким појавама (алкохолизмом, употребом дрога, промискуитетним понашањем или проституцијом родитеља), криминалитетом у породици, тешким материјалним стањем, сексуалним и физичким злостављањем (Голубовић, Лакић и Илић, 2002).

Непотпуне породице

Породица је најважнија друштвена институција за васпитање, образовање и заштиту, на основу наведеног, узроке друштвено неприхватљивог понашања малолетника, треба првенствено тражити тамо где деца и малолетници требају бити најсигурнији, дакле у породици.

У овом новом времену, породица је у свим својим сферама доживела такву деструкцију да су све њене функције нарушене. Сиромаштво, незапосленост, избеглиштво, расељеност, и тешко прилагођавање у новој животној средини, све су то разлози који су довели и доводе до веома изражених облика дезорганизације

породице, а то се нужно одражава на понашање деце и малолетних особа као најосетљивијих категорија друштва које у процесу одрастања доживљавају јачу кризу (Косовић, 1999).

Мек Корд и сарадници, током лонгитудиналног проучавања јуvenilних делинквената (Blackburn, 2004, према Гојковић, 2010), нису утврдили разлику између делинквената који су потицали из растуреног дома (одсуство оца) и оних који су потицали из проблематичних али целовитих породичних средина. Утицај разореног дома, тако би се морао свести пре свега на ефекат развода, сепарације родитеља и детета од родитеља. Ту се мисли на избор детета (ако је могућ) ком родитељу треба да припадне, осећања кривице и друге снажне емоције и све оно што се одвија као интрапсихички живот детета у таквим процесима.

Злоупотреба алкохола у породици

Проблеми који се јављају огледају се у: неусклађеним ставовима њених чланова, неуравнотеженим односима, конфузијом свих видова комуникација и интеракција, атипичном дистрибуцијом породичних улога и ауторитета, занемаривању обавеза, постепеној дезинтеграцији и дезорганизацији породице, сиромаштвом социјалног живота све до потпуне изолације (Настасић и Чекеревац, 2011). Атмосфера у породици са злоупотребом алкохола је емоционално нестабилна, што проузрокује осећање несигурности и међусобне удаљености између чланова породице, које се још више продубљује агресивним иступима и насиљем. Недостатак топлине и узајамности доводи до емоционалне депривације свих чланова, а нарочито деце. Деца у породици алкохоличара одрастају без љубави. Дешава се да деца алкохоличара беже из родитељског дома да би избегли мучну, напету атмосферу где су угрожена, где немају топлине, материјалне и психичке сигурности. Деца из оваквих породица имају проблеме идентификације и могу бити лоше социјализована (Трибић, 2000). Таквој деци улица постаје уточиште. А од улице и васпитне запуштености до криминалног понашања, односно сукоба за законом, није далеко.

Присуство менталних болести у породици

На основу истраживања овај аутор је нашао да је морбидитет у виду неуротских сметњи и поремећаја понашања, повећан код деце чији је један родитељ имао озбиљнији ментални поремећај, али да је ефекат, такође био видљив и када је родитељ имао хроничну соматску болест (Rutter, 1966). Пре десетак година, Ратер је проучавао варијабилност у реакцијама деце која имају једног болесног родитеља. На основу тог истраживања, утврђено је да мање од једне половине њих развијају неки ментални поремећај. Карактеристике и контекст родитељеве болести играју значајну улогу у одређивању морбидитета код деце. Морбидитет је значајно мањи уколико је родитељева болест блага, краткотрајна, није повезана са породичном неслогом, са сукобима у породици, погоршавањем родитељства и развода (Rutter, 1966).

МЕТОДОЛОГИЈА И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Значај и важност овог истраживања, огледа се у томе да до сада предиктивна способност НЕХАСО-модела у објашњењу малолетничке деликвенције није испитана нити у Србији, ни у иностранству. Такође, није истраживана ни способност психопатије да објасни криминално понашање, нити заједничка улога личносних диспозиција и породичних ризико-фактора у предвиђању криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела. Прикупљени подаци биће употребљени за предвиђање критеријума важних за проблем криминалитета код адолесцената. На тај начин ће се добити обухватна и прецизна слика о оним личносним диспозицијама и породичним ризико – факторима које могу бити одговорне за криминално понашање код малолетних починилаца кривичних дела. Овај проблем има како теоријску, тако и практичну важност, зато што криминалитет код малолетних починилаца кривичних дела, представља важан проблем у сваком друштву.

Из наведеног произилази основни проблем истраживања који гласи:

Да ли постоје и какве су повезаности између НЕХАСО црта личности, породичних ризико-фактора, психопатских црта и криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела.

Основни циљ истраживања је утврђивање повезаности између НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора и криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела.

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ ИЛИ ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Утврдити да ли постоји статистички значајна повезаност између црта личности (Поштење, Емоционалност, Екстраверзија, Сарадљивост, Савесност и Отвореност), психопатских црта (Заравњени афекат, Интерперсонална Манипулација, Необуздани животни стил и Криминалне тенденције) и породичних ризико-фактора (слагање између родитеља, потпуна породица, слагање испитаника са мајком, слагање испитаника са оцем, осуђиваност чланова породице, психички проблеми код чланова породице, злоупотреба алкохола чланова породице и злоупотреба ПАС чланова породице),
2. Утврдити да ли постоји статистички значајна повезаност црта личности, психопатских црта и породичних ризико-фактора са криминалним понашањем.
3. Утврдити да ли су црте личности, психопатске црте и породични ризико-фактори статистички значајни предиктори криминалног понашања.

У истраживању је учествовало 100 испитаника мушког пола просечне старости 17.61 година ($AS=17.61$; $SD=1.49$). С обзиром на место становања, у укупном узорку 73.0% испитаника је из градске средине. Узорак испитаника је пригодан и добровољачки. По нацрту истраживања, за испитивање су планирани малолетници узраста од четрнаест до осамнаест година. Међутим, услед недостатка довољног броја испитаника тог узраста, узорак малолетника по питању узраста је проширен. Тако да су у овом истраживању учествовали адолесценти од четрнаест до двадесет година, који се налазе у Васпитно-поправном дому у Крушевцу на издржавању прописане казне, због почињених различитих кривичних дела.

Истраживање је спроведено током октобра месеца 2015. године на територији Србије, у Васпитно-поправном дому у Крушевцу.

Услови су били задовољавајући. Истраживање је спроведено на Пријемном одељењу, у Полуотвореним одељењима у различитим павиљонима и у Културном Центру дома. С обзиром да је ово специфична установа, и да постоји строго одређени план активности, малолетници су упитнике попуњавали пре или после школе, заната, или датих обавеза које су најпре морали да обаве, дакле, они су упитнике попуњавали у периоду за слободне активности. Учесници истраживања су сарађивали и били мотивисани за попуњавање упитника. У неким групама, попуњавање упитника је било успорено, услед неписмености испитаника. Неписменост је заступљена због тога што неки испитаници, различитог узраста, тек сада похађају први разред Основне школе у склопу Васпитно-поправног дома. Том приликом је било потребно читати свако питање испитанику који не уме да чита. У таквим ситуацијама су свој допринос дали васпитачи Васпитно-поправног дома.

ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ

Истраживање је спроведено са циљем утврђивања повезаности између НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора и криминалног понашања код малолетних починилаца кривичних дела.

Резултати овог истраживања су показали да је прва хипотеза, која се односила на утврђивање статистички значајне повезаности између црта личности, психопатских црта и породичних ризико-фактора је делимично потврђена. Највећа корелација између димензија личности и психопатских црта је између димензија Поштења и Антисоцијалности, док је највећа корелација између димензија личности и породичних ризико-фактора повезаност димензије Поштења са Слагањем између родитеља и Да ли испитаник потиче из потпуне породице. Корелациона анализа односа психопатских црта и породичних ризико-фактора показује да је највећа корелација између Необузданог животног стила и Слагања испитаника са оцем. Оно што није потврђено јесу негативне релације између Емоционалности и Сарадљивости са једне и психопатије са друге стране. За црту Емоционалности можемо претпоставити да је ова релација изостала због ниске поузданости ове скале (ова претпоставка се може применити и на изостанак релација Емоционалности са криминалним понашањем). Што се тиче Сарадљивости, могуће је

да код малолетних прекршиоца улога агресивности (која представља негативан пол црте Сарадљивости) у описивању психопатије није толико изражена као код одраслих.

Добијени резултати су показали да је друга хипотеза, која се односила на утврђивање статистички значајне повезаности НЕХАСО црта личности, психопатских црта, породичних ризико-фактора са криминалним понашањем, делимично потврђена.

Највећа корелација између димензија личности и димензија криминалног понашања је између димензија Поштења и Броја извршених кривичних дела, док је највећа корелација између психопатских црта и криминалног понашања повезаност димензије Афективитетом са Старошћу приликом првог извршеног кривичног дела. Можемо приметити да су ови налази углавном у складу са подацима добијеним на узорку одраслих осуђених лица (Међедовић, 2015).

Корелациона анализа односа породичних ризико-фактора и криминалног понашања показује да су највеће корелације између тога Да ли испитаник потиче из потпуне породице са Старошћу приликом првог извршеног кривичног дела и Криминалитета у породици са Васпитним мерама.

Трећа специфична хипотеза, која се односила на утврђивање статистички значајних предиктора криминалног понашања из сета димензија личности, психопатских црта и породичних ризико-фактора, је делимично потврђења. Димензија Поштења се показала као статистички значајни предиктор Старости приликом извршења првог кривичног дела и Броја извршених кривичних дела. Слагање са мајком и Криминалитет у породици су статистички значајни предиктори Васпитних мера. Савесност, Афективитет, Необуздани животни стил и Да ли испитаник потиче из потпуне породице су статистички значајни предиктори Броја правосудних пресуда.

Истраживање је потврдило да постоје повезаности између криминалног понашања, породичних ризико-фактора, појединих психопатских црта и појединих димензија личности. Породица је основни агенс социјализације, тако да сваки поремећај у породичним односима представља фактор ризика за децу и младе који живе у дисфункционалним породицама. Нескладни породични односи, посебно ако су праћени лошим слагањем родитеља, конзумирањем алкохола, конзумирањем психоактивних супстанци, присуство психичких болести у породици, присуство криминалитета у

породици, врло често одводе децу на улицу, у друштво вршњака склоних криминалном понашању, што је први корак ка малолетничкој деликвенцији. Ово истраживање је потврдило чињеницу да су породични односи важни за развој детета и да лоши односи у породици утичу на појаву криминалног понашања малолетника. Резултати налаза говоре о томе да што је слагање малолетника са мајком процењено као лошије они имају више изречених васпитних мера, као и ако је у породици малолетника неко био осуђиван њему је изрицан већи број васпитних мера.

Важно је напоменути и да у клиничкој пракси постоји велика потреба за упитником за процену психопатије, па је стога врло важно даље утврђивање метријских карактеристика, примена на затворској популацији, као и примена овог упитника у свакодневной клиничкој пракси. Ограничења овог истраживања односе се на узорак истраживања, као и на коришћене инструменте истраживања. Што се узорка тиче, ограничење представља његова величина. Релативно мали број испитаника је засигурно повећао вероватноћу грешке типа 2, односно могућности да ефекти који стварно постоје не буду детектовани. Дакле, мала величина узорка је вероватни узрок зашто су хипотезе само делимично потврђене: стварне повезаности за које је могуће да постоје на нивоу популације нису могле бити детектоване на 100 испитаника. Када је реч о коришћеним инструментима, упитник HEXACO-PI-R је показао одређене мане. Оне се пре свега огледају у релативно нижим поузданостима свих скала а посебно скале Емоционалности. С обзиром да ниске поузданости такође обарају интензитет корелација, ниска поузданост је вероватни узрок изостанка негативних повезаности између Емоционалности и других испитиваних мера. Ови резултати упућују истраживаче и практичаре на опрез када је у питању коришћење HEXACO-PI-R инвентара у популацији малолетних деликвената.

Добијеним резултатима су делимично потврђене полазне претпоставке истраживања. Нова питања упућују на потребу испитивања односа са другим корелатима повезаним са HEXACO цртама личности, психопатским цртама, породичним ризико-фактора и димензијама криминалног понашања. Важни потенцијални корелати наведених конструката су самоефикасност, самопоштовање, емпатичност, интелигенција, локус контроле, однос са вршњацима, васпитни стилови родитеља, стилови афективне везаности, хостилност, депресивност, анксиозност, стратегије суочавања са

стресом, задовољство животом, квалитет живота и школски успех. Од социо-демографских карактеристика битно је испитати однос социо-економског статуса и места сталног боравка са криминалним понашањем.

Практичне импликације спроведеног истраживања огледају се у могућности примене стеченог знања о датим феноменима и увиђање утицаја одређених особина личности, психопатских црта и породичних чиниоца на развој и подстицање криминалног понашања код малолетних деликвената на овим просторима. Добијени подаци могу се применити у превенцији малолетничке деликвенције, дијагностици и терапији одређених поремећаја код младих, у циљу унапређења квалитета живота свих младих и омогућавања здравог развоја личности. Откривање релевантних карактеристика малолетних деликвената могло би допринети осмишљавању адекватнијих мера за њихово укључивање у социјално окружење и радну средину.

Резултати могу послужити школским психолозима у циљу унапређења социјализације и образовања и пружању психо-социјалне подршке свим адолесцентима. Имајући у виду утицај породице и породичних односа на развој криминалног понашања, потребно је формулисати различите програме, који би били усмерени на саветодавни рад и веће практиковање породичне психотерапије са члановима породице, у циљу њиховог едуковања како на најбољи могући начин могу помоћи својим адолесцентним члановима да побољшају своје ментално здравље и да оснаже своје социјалне капацитете и интерперсонално понашање.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ђирић, З. и Димитријевић, Б. 2009. *Основи судске психијатрије и судске психологије*. Ниш: Студентски културни центар.
- Даруши, Д. 2015. *Наркокаријера у огледалу криминала*. Нови Сад : Мултидизајн.
- Димитријевић, Б. 2006. Личност малолетничке деликвенције. *Годишњак за психологију*, 4-5, 207-222.
- Голубовић, Г., Лакић, А., и Илић, Б. 2002. *Основи форензичке психологије и психопатологије*. Бор: Здравствени центар Бор.
- Гојковић, В. 2010. Породица и припадност криминалним групама као каузални криминогени фактори. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 29, 167-192.
- Хрнчић, Ј. 2007. Нека терминолошка разјашњења у области малолетничке деликвенције. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 26, 183-202.
- Хрнчић, Ј., и Џамоња – Игњатовић, Т. 2010. Оптимус – Обухватан приступ превенцији сукоба са законом код деце и младих. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 29, 125-139.
- Међедовић, Ј. 2010. Базична структура личности и психопатија: допринос дезинтеграције. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*. 29, 7-29.
- Међедовић, Ј. 2015. Номолошка мрежа психопатије. Београд: *Институт за криминолошка и социолошка истраживања*.
- Момировић, К. и Поповић, Д. 2002. Психопатија и криминал. Лепосавић : Универзитет у Приштини, Центар за мултидисциплинарна истраживања Факултета за физичку културу.
- Настасић, П. и Чекеравац, А. 2011. *Принципи социјално-психолошког дијагностификовања асоцијалности у социјалном раду*. Факултет политичких наука, 6, 421-432.
- Стевковић, Љ. 2007. Насилна виктимизација као фактор ризика за насилно криминално понашање малолетника. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 26, 309-321.
- Трбић, В. 2000. *Опис алкохоличарске породице*. Београд: Задужбина Андрејевић.

- Ashton, M.C., Lee, K. & Son, C. 2000. Honesty as the sixth factor of personality: Correlations with Machiavellianism, primary psychopathy and social adroitness. *European Journal of Personality*, 14, 359-368.
- Ashton, M., Lee, K. and de Vries, R. 2014. The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotional Factors: A Review of Research and Theory. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 1-14.
- Cale, E.M. 2006. A quantitative review of the relations between the “Big 3” higher order personality dimensions and antisocial behavior. *Journal of Research in Personality*, 40, 250-284..
- Costa Jr, P. T., & McCrae, R. R. 1992. *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and the Five Factor Inventory (NEO-FFI): Professional Manual*. Psychological Assessment Resources, Inc, Odessa, Florida.
- Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R., &Sejourne, S. 2009. Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian, and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*, 47, 734-739.
- Daversa, M. T. 2010. Early environmental predictors of the affective and interpersonal constructs of psychopathy. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 54, 6-21.
- De Vries, R.E., Lee, K., & Ashton, M.C. 2008. The Dutch HEXACO personality inventory: Psychometric properties, self-other agreement, and relations with psychopathy among low and high acquaintance ship dyads. *Journal of Personality Assment*, 90, 142-151.
- De Vries, R., PhD, & Van Kampen, D. 2010. The HEXACO and 5DPT models of personality: A comparasion and their relationships with psychopathy, egoism, pretentiousness, immorality, and machiavellianism. *Journal of Personality Disorders*, 24, 244-257.
- Frick, P. J., Kimonis, E. R., Dandreaux, D.M., &Farell, J. M. 2003. The 4 years stability of psychopathic traits in non-referred youth. *Behavioral Sciences & the Law*, 21, 713-736.
- Hare, R.D. 1998. Psychopaths And their nature: Implications for the mental health and criminal justice systems. In T. Millon, E. Simonsen, M. Birket-Smith & R.D. Davis (eds.), *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behavior*. (p.p. 188-212). New York: Guilford.

- Hare, R. D. 2003. *The Hare Psychopathy Checklist—Revised* (2nd ed.). Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.
- Hare, R., & Neumann, C. S. 2010. The role of antisociality in the psychopathy construct: Comment on Skeem and Cooke 2010. *Psychological Assessment*, 22, 446-454.
- Karpman, B. 1948a. Conscience in the psychopath: Another version. *American Journal of Orthopsychiatry*, 18, 455-491.
- Kerig, P. K., Bennett, D. C., Thompson, M., & Becker, S. P. 2002. "Nothing really matters": Emotional numbing as a link between trauma exposure and callousness in delinquent youth. *Journal of traumatic stress*, 25, 272-279.
- Kochanska, G., Kim, S., Boldt, L. J., & Yoon, J. E. 2013. Children's callous-unemotional traits moderate links between their positive relationships with parents at preschool age and externalizing behavior problems at early school age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 1251-1260.
- Lang, S., Af Klinteberg, B., & Alm, P. O. 2002. Adult psychopathy and violent behavior in males with early neglect and abuse. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106, 93-100.
- Lee, K., & Ashton, M. C. 2004. Psychometric properties of the HEXACO Personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39, 329-358.
- Padrini, D. A., & Loeber, R. 2008. Interpersonal callousness trajectories across adolescence early social influences and adult outcomes. *Criminal justice and behavior*, 35, 173-196.
- Rutter, M. 1966: Children of sick parents: An environmental and psychiatric study, Maudsley Monograph, No 16, Oxford University Press.
- Salekin, R. 2008. Psychopathy and Recidivism From Mid-Adolescence to Young Adulthood: Cumulating Legal Problems and Limiting Life Opportunities. *Journal of Abnormal Psychology*, 117, 386-395.
- Savage, J. 2009. Understanding persistent offending: linking developmental psychology with research on the criminal Career. In: J. Savage, (ed.), *The Development of Persistent Criminality* (pp. 3-33). Oxford: Oxford University Press.
- Saucier 2009. What are the most important dimensions of personality? Evidence from studies of descriptors in diverse languages. *Social and Personality Psychology Compass*, 314, 620-637.

- Van Dalen, A. 2001. Juvenile Violence and Addiction: Tangled Roots in Childhood Trauma. *Journal of Social Work Practice in the Addictions, 1*, 25-40.
- Young, J. C., & Widom, C. S. 2014. Long-term effects of child abuse and neglect on emotion processing in adulthood. *Child Abuse & Neglect, 38*, 1369-1381.

Meri Z. Stojković

PERSONALITY, FAMILY RISK FACTORS AND PSYCHOPATHY AS PREDICTORS OF CRIMINAL BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

Resume

The survey was conducted to determine the association between personality traits HEXACO, psychopathic traits, family risk factors and dimensions of criminal behavior among juvenile offenders. The survey was conducted during October 2015 in the territory of Serbia, the Juvenile Correctional Facility in Kruševac. The research was done on a sample of 100 respondents, male, aged 14 to 20 years. Set the objective of this research, which concerned the relationship between the above constructs was partially achieved. Since personality traits the best predictor of criminal behavior has been the dimension of Fairness. Honesty/Humility is a significant predictor of criterion measures Age first in the execution of the offense and the number of offenses. When it comes to criminal behavior, for psychopathy is the best predict affective and outrageous lifestyle. Findings showed that the family od the risk factors for the most part connected with the criterion measures: Overall accuracy with his mother, Typesetting patients with the presence of his father and Crime in the family.

Keywords: juvenile, criminal behavior, family-risk factors, personality traits, HEXACO model of personality, psychopathy.

* Овај рад је примљен 11. септембра 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. октобра 2023. године.

УДК 376.74(=914.99)(497.11)

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.12023.3>

Прегледни рад

*Милица Стојановић**

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

ДОПРИНОС МЕРА ПОДРШКЕ КВАЛИТЕТУ ОБРАЗОВНОГ ИСКУСТВА УЧЕНИКА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ**

Сажетак

Ромско становништво се у непропорционално већем броју у односу на целокупну популацију суочава са вишеструком маргинализацијом, од које су најизраженије економска, образовна, просторна и културна. Усмереност истраживања односи се на област образовања Рома, као кључног алата за излазак из циклуса социјалне угрожености, кроз разматрање доступних мера подршке од стране Републике Србије и цивилног сектора у контексту доприноса квалитету образовног искуства ученика ромске националности. Рад се фокусира на перцепцији ученика и стручних радника у оквиру образовних институција и цивилног сектора о значајности мера подршке и импликацијама које имају на образовно постигнуће, степен образовне аспирације и осипање из образовног система ученика ромске националности. Додатно, обухваћене су и препреке са којима се ученици ромске националности суочавају приликом приступа и останка у образовном систему. Рад се заокружује препорукама за побољшање квалитета образовног искуства деце ромске националности. У раду је коришћена је квалитативна методологија, применом полуструктурисаног интервјуа са значајним актерима за истраживачко питање. Резултати истраживања указују на позитиван допринос доступних мера подршке квалитету образовног

* Е-маил: milica.stojanovic@filfak.ni.ac.rs

** Рад је представљен на националној конференцији 43. Сусрети социјалних радника на Факултету политичких наука, Универзитета у Београду. Истраживање представљено у раду спроведено је за потребе израде мастер рада аутора.

искуства ученика ромске националности кроз унапређење параметара образовног постигнућа, останка у образовном систему и образовне аспирације. Упркос постигнутом напретку уочен је простор за промену и даљи развој мреже подршке који ће детаљније бити обрађен у раду.

Кључне речи: образовање, мере подршке, препреке, ученици ромске националности, организације цивилног друштва.

УВОД

Роми представљају једну од најзаступљенијих националних мањина у Србији, која према последњем попису из 2011. године чини 2,1% укупног становништва Републике Србије са бројем од 147.604 настањених Рома (Републички завод за статистику, 2013). Као доминантна мањина, Роми заузимају неповољан друштвени положај у РС који карактерише сиромаштво, висока стопа незапослености, неукљученост у образовни систем, просторна сегрегација и др. Недостатак прилика за адекватно запослење повезан је са недостатком компетенција и образовања, док је неприступачност образовном процесу повезана са сиромаштвом из ког се ромске породице не могу избавити услед ограничених пословних прилика (Зуковић и Милутиновић 2014). Фактори који у највећој мери доприносе неповољном положају припадника ромске националне мањине на територији РС јесу економски параметри који одликују ову заједницу. Једна од главних је ниска економска активност, са само 27,94% радно активног становништва, у поређењу са 41,34% у укупној популацији. Поред овога, од економско активног становништва 59,05% је незапослено, док само 40,95% обавља неко занимање. У прилог економској неактивности иде податак да око 48.000 Рома прима неки вид финансијске помоћи, што чини 65% укупног броја свих корисника услуга социјалне помоћи, док је чак 59.000 Рома корисник услуга центара за социјални рад (Влада Републике Србије, 2016). Додатно, међу запосленим становништвом ромске националности доминирају сфере нископлаћених и нисковреднованих послова, као и недостатак приступа квалитетној здравственој и социјалној заштити уз одсуство политичке партиципације за све (Тодоровић, 2011). образовање, као окосница друштвено-економског развоја, код припадника ромске националне мањине обојена је

ниском стопом уписа и завршетка школовања, честим напуштањем школског система, ниском стопом укључености у систем секундарног и терцијарног образовања, као и непропорционално већим уделом ромских ученика у школама за децу и ученике са сметњама у развоју (Радовановић и Кнежевић 2014).

У контексту поменутих проблема, истраживање се везује за област образовања, као кључног алата за излазак из неповољног друштвеног положаја. Рад пружа анализу доступних мера подршке ученицима ромске националности од стране РС и организација цивилног друштва на територији града Ниша у основношколском образовању, кроз процену њиховог доприноса квалитету образовног искуства ученика ромске националности. Фокус је на перцепцији ученика ромске националности, представника школа и организација цивилног друштва о значају, доступности и учинку мера подршке, као и препрекама на образовном путу, разматрањем параметара образовног постигнућа, осипања из образовног система и образовне аспирације деце ромске националности. Истраживање се закључује препорукама које имају за циљ унапређење квалитета образовног искуства ученика ромске националности.

ОБРАЗОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РОМА

Разматрањем степена образованости кроз удео неписмених у популацији, примећујемо знатно одступање ромског становништва, са бројем од 15,1% неписмених Рома, према подацима пописа 2011. године, у односу на 2% у укупној популацији РС. Пратећи овај тренд, 19,5% Рома не поседује било какву школску спрему. Више од једне трећине Рома (34,2%) нема завршено обавезно основношколско образовање, око једне трећине (33,3%) има основну школску спрему, 11,5% средњу школску спрему, те само 0,7% Рома има квалификације вишег и високог образовања (Радовановић и Кнежевић 2014).

Када говоримо о похађању образовања у раном детињству, проценат деце из ромских насеља старости 36–59 месеци укључених у образовање износи само 7,4% (у поређењу са 60,6% у укупном становништву РС). Такође, ромска деца похађају предшколско образовање осам пута мање од остатка популације. Процент деце узраста за полазак у основну школу која су се уписала у први разред износи 85,4%, међутим, бруто стопа уписа у последњи разред основне школе износи 62% и показује значајно осипање

(Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2019). Када се померимо ка средњошколском узрасту, проценти уписа се драстично смањују. Нето стопа похађања средњошколског образовања износи 28,4%, док се 57,1% деце ромске националности овог узраста налази ван образовног система. Преосталих 14,6% деце средњошколског узраста и даље похађа основну школу (Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2019). Додатно, средње школе које ученици ромске националности уписују су углавном средње стручне школе које не пружају пуно могућности за даље школовање и запошљавање (Фонд за отворено друштво, 2010). Најнижи обухват Рома у образовном систему примећује се приликом анализе уписа високог образовања, при чему је мање од 2% младих Рома укључено је у високо образовање (Радовановић и Кнежевић 2014).

Разматрајући школски успех, истраживање спроведено од стране Центра за права детета 2006. године, на узорку од 76 школа, указује нам на слабији успех ромских ученика, као и на већи број ромских ученика који понављају разред (Дејановић и Пејаковић 2006). Ученици ромске националности се такође често суочавају са сегрегацијом у одвојена одељења, или чак школе, где се по правилу уписују само деца ромске националне мањине. Ово је неретко случај у близини ромских насеља, када постоји већи број деце ромске националности која се укључују у образовни систем. Самим тим родитељи, при упису своје деце у жељену школу, избегавају школе које су близу ромских насеља, или стављају притисак на управнике, како би креирали посебна одељења за децу ромске националности (Табаш, 2019). Временом, образовни критеријуми се снижавају, заједно са квалитетом наставе, чинећи ове школе непривлачне и за ромску децу имућнијих родитеља. Фактори који доприносе стварању јаза између ромских и неромских ученика могу се наћи у социјалној дистанци, укорењеним стереотипима и предрасудама о ромским ученицима, дискриминацији од стране неромских родитеља, али и самосегрегацији Рома (Фонд за отворено друштво, 2007). На лошу образовну структуру Рома утиче и неправедна сегрегација ученика ромске националности у специјалне школе. Скоро половина деце која похађају специјалне школе чине ученици ромске националности. Деца ромске националности се пребацују у специјалне школе због лошег постигнућа, учесталости понављања разреда, пропуштања похађања предшколског припремног програма, језичке баријере, али и широко распрострањених стереотипа и дискриминације Рома,

због чега се доноси закључак о немогућности праћења наставе у редовним школама (Маџура-Миловановић 2010, Фонд за отворено друштво, 2010). Оваква пракса има за последицу додатно удаљавање ученика ромске националности од образовног система и стицања квалитетног образовања. Повезано са овим, у школама за одрасле доминирају ученици ромске националне мањине, чинећи и до 90% од укупног броја уписаних ученика (Коџић-Ракочевић и Миљевић, 2003).

НАЦИОНАЛНИ НОРМАТИВНИ ОКВИР И МЕРЕ ПОДРШКЕ УЧЕНИЦИМА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА

Проблем Рома у образовању препознат је од стране Републике Србије и регулисан бројним законима, стратегијама, акционим плановима и афирмативним мерама, кроз документе који питање образовања директно уређују, или имплицитно, путем мера за побољшање свеопштег друштвеног и економског положаја ромске популације. Правни акт који представља основ за регулисање права припадника ромске националности јесте Устав Републике Србије из 2006. године, у коме се истиче пуна равноправност и уважавање идентитета свих националних мањина (Устав Републике Србије 2006). Област мањинских права поред актуелног Устава Републике Србије регулишу и Закон о заштити права и слобода националних мањина, Закон о службеној употреби језика и писма (1991), Закон о националним саветима националних мањина (2009), Закон о локалној самоуправи (2007) и Закон о забрани дискриминације (2009). Република Србија је заједно са другим државама региона потписница Декларације о учешћу у Декади инклузије Рома 2005–2015 која представља међународну иницијативу за побољшање положаја ромског становништва у друштву. У оквиру Декаде инклузије Рома Влада Републике Србије је усвојила Јединствени акциони план за унапређење образовања Рома (2004) који је усмерен ка укључивању Рома у образовни систем и обезбеђивању континуитета школовања и квалитета образовања, развијању толеранције и уважавању различитости, као и неговању културног идентитета.

Област образовања одређена је сетом закона, од којих је Закон о основама система васпитања и образовања (2017) кровни закон који регулише питања предшколског, основног и средњег

образовања. Овим законом гарантовано је да сваки грађанин Републике Србије има једнако право на квалитетно образовање и васпитање засновано на социјалној правди и принципу једнаких шанси без дискриминације (ЗОСОВ 2017). Област образовања даље уређују Закон о предшколском васпитању и образовању (2010), Закон о основном образовању и васпитању (2013) и Закон о средњем образовању и васпитању (2013). У наставку ћемо изложити мере подршке усмерене ка ученицима ромске националности предвиђене нормативним оквиром РС у оквиру предшколског и основношколског образовања.

Мере подршке ученицима ромске националности у предшколском образовању

Према Закону о предшколском васпитању и образовању (2010) деца из осетљивих група, у овом случају припадници ромске националне мањине, имају право приоритетног уписа на основу припадности друштвено осетљивим групама – деца из социјално нестимулативних средина (ЗПВО 2010). Додатно, од школске 2006/2007 године обавезан је припремни предшколски програм који се остварује као програм припреме за полазак у основну школу у оквиру предшколског васпитања и образовања. Држава предвиђа и могућност организовања посебних и специјализованих програма за децу из осетљивих друштвених група. Ови програми јесу опциони, те се јако мали број предшколских институција одлучује на организовање сличних програма, најчешће због недостатка обука и подршке од државе (ССУРР 2016).

МЕРЕ ПОДРШКЕ УЧЕНИЦИМА РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ У ОСНОВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Закон о основама система васпитања и образовања (2017) налаже да се у први разред основне школе уписује свако дете које до почетка школске године има најмање шест и по, а највише седам и по година. Изузетно, деца из осетљивих група могу се уписати и након пропуштања законски одређеног уписног периода, као и без потребне документације, уз достављање доказа о здравственом прегледу, чиме је упис великог броја ромске деце знатно олакшан. Након уписа врши се испитивање детета од стране

психолога и педагога школе на матерњем језику детета, уз примену стандардизованих поступака и инструмената. Уколико не постоји могућност да се испитивање врши на матерњем језику детета, школа је дужна да ангажује преводиоца на предлог националног савета националне мањине. Одређено је и формирање стручног тима за инклузивно образовање за школске и предшколске установе, са циљем пружања додатне подршке ученицима. Предвиђено је пружање подршке детету у складу са потребама сваке индивидуе проценом интерресорне комисије и инклузивног тима школе, који по потреби има задатак израде индивидуалног образовног плана ученика у сарадњи са родитељима и другим стручњацима. ИОП подразумева индивидуализовани наставни програм и начин рада, прилагођен способностима, ограничењима и потенцијалима самог ученика (ЗОСОВ 2017).

Правилник о педагошком асистенту и андрагошком асистенту (2019) прописује услугу педагошког асистента за децу и ученике ромске националности којима је потребна додатна подршка у образовању који пружа помоћ и додатну подршку групи деце и ученика у установи, сарађује са родитељима и пружа помоћ стручном особљу, у наставним и ваннаставним активностима, у циљу унапређивања њиховог рада са децом и ученицима ромске националности (ППААА 2019). Додатно, Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету (2018) наводи могућност боравка и исхране у продуженом боравку, као и бесплатне уџбенике и прибор за школу деци ромске националности (ПДОЗСПД 2018).

УЛОГА ОРГАНИЗАЦИЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА НА ПОЉУ ОБРАЗОВАЊА РОМА

Организације цивилног друштва представљају важне актере у сфери социјалног укључивања припадника ромске националне мањине. Деловање ОЦД на територији Републике Србије је новина, при чему је већински број организација основан после 2000. године (Грађанске иницијативе, 2011). И поред овога, ОЦД су у области унапређења образовања осетљивих група становништва географски релативно добро распоређене, са изузетком јужне Србије (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и УНИЦЕФ, 2014). Начин рада ОЦД на пољу образовања Рома углавном је организован

кроз пројекте, који пружају флексибилност у раду и квалитетне и транспарентне услуге, са фокусом на подршци ромским ученицима и породици (Шкорић, 2020). Међутим, управо због пројектне организације, често недостаје континуитет у раду и организације неретко пате од финансијске неодрживости. Додатно, ОЦД имају тешкоће и са координацијом рада и успостављањем мреже сарадње са другим приватним или јавним секторима (Шкорић, 2020). Усмереност рада ОЦД у образовању углавном се своди на оснаживање ромских ученика и спречавање осипања из система образовања, уз рад на промоцији једнакости, различитости и толеранције (Шкорић, 2020). Неке од мера које обезбеђују ОЦД јесу: материјална подршка; организација дневног боравка, предшколског васпитања и образовања, продуженог боравка, клубова и ваншколских активности; рад са родитељима деце из осетљивих група и шире популације; рад са просветним радницима на унапређењу компетенција и подизању свести; пружање правних савета; реализовање информативних кампања и слично (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и УНИЦЕФ, 2014). Као резултат ОЦД представљају значајан ресурс на пољу унапређења квалитета образовног искуства ученика ромске националности који је потребно препознати и развијати.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања Општи циљ истраживања односи се на испитивање начина на који мере подршке ученицима ромске националности од стране Републике Србије и организација цивилног друштва у основношколском образовању на територији града Ниша доприносе квалитету образовног искуства у контексту образовног постигнућа, останка у образовном систему и образовне аспирације деце ромске националности.

Узорак и метод истраживања За постизање истраживачких циљева коришћена је квалитативна методологија, применом полуструктурисаног интервјуа са значајним актерима за истраживачко питање. Узорак чине 25 ученика ромске националности од четвртог до осмог разреда из основне школе ОШ „Вук Караџић” и ОШ „Сретен Младеновић Мика” у Нишу, међу којима су били и полазници радионица групе за децу и младе „Индиго” у Нишу. Затим, два педагошка асистента из поменутих школа, два наставника, два

учитеља, два стручна сарадника (социјални радник и психолог), као и две координаторке у групи за децу и младе „Индиго”.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Образовно постигнуће деце ромске националности креће се од доброг до одличног успеха. У глобалу, деца су показала висок степен бриге за свој образовни успех, задовољство постигнутим резултатима, као и жељу за побољшањем оцена. Образовна аспирација ромских ученика из узорка може се оценити као прилично висока када узмемо у разматрање њихов лош социо-економски положај и недостатак позитивних образовних модела у породици. Међу исказима о жељеним школама доминирали су образовни профили карактеристични за припаднике ромске националности као што су школа моде и лепоте, саобраћајна и туристичка, уз пар одступања. Испитаници који раде са децом ромске националности оцењивали су њихову образовну аспирацију као претежно ниску, али са тенденцијом повећања. Није забележено значајно осипање, уз два испитаника која су пропустила разред услед миграција.

ПРЕПРЕКЕ У ОБРАЗОВАЊУ ДЕЦЕ РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ

Сиромаштво је једна од главних препрека која са собом повлачи мноштво других проблема, од којих су издвојени лоши услови живота, нехигијенско окружење, недостатак основних материјалних добара као што су обућа и одећа, али и недостатак слободног времена и адекватног окружења за учење. Такође, недовољна освешћеност ромских родитеља о значају образовања у великој мери спречава напредовање деце ромске националности. Честе миграције, дечији рад, недостатак подстицаја за образовни развој и неукљученост у образовни процес само су неке од пракси које је потребно искоренити. У контексту школског окружења, језичка баријера је кључна препрека која води отежаној комуникацији и праћењу наставног програма, те самим тим и споријем напредовању и усвајању градива. Више од половине испитаника изјавило је како је имало проблем са језиком приликом поласка у школу. Као резултат, деца ромске националности остварују нижу полазну тачку при укључивању у образовање и поседују већу несигурност у процесу школовања. Поред

овога, етикетирање ученика ромске националности и снижавање критеријума оцењивања знатно кочи даљи напредак деце услед њихове изложености мањку подстицаја и подршке када су у питању савладавање градива и образовне аспирације.

ДОСТУПНЕ МЕРЕ ПОДРШКЕ ОД СТРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Доступне мере подршке од стране РС за ученике ромске националности на пољу образовања издвојене у овом раду обухватају: предшколски припремни програм, услугу педагошког асистента, рад по индивидуалном образовном плану, бесплатне уџбенике, прибор, ужину и продужени боравак, приоритетни упис и упис без документације.

Припремни предшколски програм

Забележен је допринос припремног предшколског програма у контексту подстицања заједничке игре и лакшег праћења наставног програма по поласку у први разред. Наставно особље истакло је веће предзнање деце ромске националности и бољу припремљеност за наставу након увођења обавезности ППП. Поред усвајања образовних основа, препознат је и допринос у погледу улоге социјализације и изградње навика, где деца уче да се друже и деле просторију са већим бројем друге деце, прате наставу, поштују ауторитет, усвоје битне навике и постигну одговарајућу врсту самосталности која се за тај узраст очекује.

Услуга педагошког асистента

Услуга педагошког асистента није доступна у свим школама. Обе школе из узорка имале су по једног запосленог педагошког асистента услед територијалне близине великим ромским насељима. Рад педагошког асистента разликује се од места запослења и потреба ученика. Међутим, у глобалу, услуга педагошког асистента подразумева помоћ и подршку деци у учењу или савладавању тешкоћа на које наилазе на свом образовном путу, као и подршку породици, школи, наставном кадру, али и локалној самоуправи. На испитиваном узорку, педагошки асистенти радили су у директном

контакту са децом у редовној настави или на допунским часовима, у сарадњи са учитељима, пружајући помоћ деци у савладавању градива, а поготово оним којима је потребна додатна образовна подршка. У једној школи педагошки асистент радио је континуирано са децом од припремног предшколског програма па све до поласка у трећи разред, у трећем и четвртном разреду радио је са њима на допунској настави, након чега је рад организован спорадично и по потреби, уз праћење образовног успеха и редовности похађања. У другој школи педагошки асистент је радио повремено са ученицима, када је за то било потребе и углавном кроз организовање допунских часова.

Препознат је посебан значај ове мере за ученике ромске националности услед познавања ромског језика од стране педагошког асистента, што умногоме доприноси рушењу језичке баријере која отежава усвајање градива и сарадњу између и наставног особља. Поред овога, педагошки асистент помаже у спровођењу индивидуалног образовног плана у сарадњи са учитељем или наставником. Учители су посебно наглашавали значај помоћи педагошког асистента када су у питању деца ромске националности која раде по ИОП-у или имају проблема са српским језиком. Педагошки асистент помаже и наставном особљу у креирању и спровођењу наставног плана, као и у проналаску адекватног приступа за рад са одређеном децом. Поред овога, педагошки асистенти пружају и саветодавне услуге деци кроз помоћ у савладавању разноврсних проблема. Осим рада у оквиру редовне наставе, педагошки асистенти организују и радионице за децу како би их информисали о битним темама.

Увођење педагошких асистената у рад школе у великој мери је побољшало комуникацију између школе и ромских породица. Унапређена је сарадња са родитељима деце, превазилажењем неповерења које су имали због лоших претходних искустава. Као чланови ромске популације и становници истог насеља, педагошки асистенти су у могућности да се приближе ромским породицама, повежу се и разумеју проблеме са којима се деца ромске националности и њихови родитељи суочавају. Посао педагошког асистента односи се и на мотивисање и буђење свести деце и родитеља о значају које образовање има за њихову будућност и побољшање социо-економског положаја који је се мом узорку постиже кроз саветодавни рад и организовање радионица.

Примећени недостаци у имплементацији ове мере односе на проблем недостатка времена за континуиран рад са децом. Одређен

број деце изјавио је како им је педагошки асистент помагао током првих разреда основне школе, али да је то сада само повремено, иако би волели да и даље ради са њима. Међутим, овде говоримо о ограничењу позиције и броја запослених стручних радника где један педагошки асистент не може постићи потпун обим рада.

Улога педагошког асистента подразумева и сарадњу са стручним радницима у школи, другим педагошким асистентима, локалном заједницом и организацијама цивилног друштва. Они су укључени у креирање локалних акционих планова кроз пружање значајног увида у стање и потребе деце ромске националности. Задужени су и за креирање стратегија у оквиру школе и шире заједнице са циљем унапређења образовних карактеристика ромске популације. Према мишљењу педагошких асистената и стручних сарадника, ови задаци довели су до значајних промена које се огледају у већем броју ромске деце која се уписују у ППП и први разред, бољој комуникацији деце са наставницима, поспешивању уписа у средње школе и квалитетнијој сарадњи школе са породицама деце. Координаторка у организацији цивилног друштва такође је позитивно оценила меру педагошког асистента, наводећи да се труде да одрже спону између њих као организације и наставника, те да децу мотивишу за даљи наставак школовања. Педагошки асистенти повезују кључне актере за питање образовања деце ромске националности и као такви једна су од значајнијих мера подршке, која је по мишљењу испитаника у великој мери побољшала квалитет образовног искуства ромске деце.

Индивидуални образовни план

Иако индивидуални образовни план није мера усмерена само ка припадницима ромске националне мањине, он представља значајну меру подршке када је у питању њихово образовање. Услед недостатка предзнања, лоших социјалних услова, непознавања језика и непохађања припремног предшколског програма ученици ромске националности у већем проценту од осталих имају потребу за додатном образовном подршком. Наставници и стручни сарадници у школи нагласили су да већи број ученика ромске националности прати наставу по ИОП-у. Међутим, услед великог броја деце у одељењу која раде по ИОП-у и у недостатку стручног особља, јавља се потешкоћа у организацији наставе, која потеже захтев за бољим уређењем мере.

Координаторка у организацији цивилног друштва навела је да се из њеног искуства ова мера често не спроводи на одговарајући начин. У појединим случајевима ИОП није креиран на основу индивидуалних образовних потреба детета, већ се преписује од детета до детета и тиме не одговара на потребне захтеве. Поменутом праксом долазимо до тога да наставници или учитељи често деци ромске националности дају мање захтевне задатке као што су цртање и преписивање, који нису довољно стимулативни за оптималан развој и напредак.

Бесплатни уџбеници, прибор, ужина и продужени боравак

Као припадници социјално угрожене категорије лица већина ученика ромске националности има право на бесплатне уџбенике, прибор, ужину и продужени боравак. На узорку једне од испитиваних школа 80% ученика ромске националности остварује право на ове услуге, указујући на њихов изузетно лош социо-економски положај. Обезбеђивање наставних средстава јакo је битно за образовање деце ромске националности услед великог материјалног терета ових издатака, поготово у случајевима вишечланих ромских породица. Непостојање поменутих мера утицало би на финансијску неодрживост образовања деце ромске националности. Међутим, у случају бесплатног прибора, примећена је недовољност обезбеђених количина за сву децу током трајања целе школске године.

Упис без документације

Могућност уписа без потпуне документације представља меру која је изузетно значајна за припаднике ромске националности која су живела ван система или која су се доселила из друге земље у којој су и рођена. У обе школе из узорка, било је случајева коришћења ове мере од стране деце ромске националности која су рођена у иностраној држави и нису поседовала јединствени матични број грађана. Тиме им је омогућен упис и похађање наставе током трајања процеса добијања матичног броја, спречавајући заостајање у праћењу наставног програма.

ДОСТУПНЕ МЕРЕ ПОДРШКЕ ОД СТРАНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА

Доступне мере подршке од стране организације цивилног друштва групе за децу и младе „Индиго” за ученике ромске националности препознате на пољу образовања обухватају: образовну подршку, психолошке и едукативне радионице, бесплатан школски прибор, излете, благовремено информисање о битним питањима за ромску популацију и помоћ приликом попуњавања и предаје административне документације. Група за децу и младе „Индиго” пружа образовну подршку кроз свакодневне радионице за децу, које су отворене за све. Волонтери који су прошли обуку помажу деци у савладавању градива, писању домаћих задатака и припремању за провере знања. Поред овога, организују се и едукативне радионице за децу које обрађују разноврсне теме, невезане искључиво за школско градиво. Од испитаника са територије насеља Црвена звезда које је обухваћено радом ове организације, само три испитаника није похађало радионице, иако су на њих долазили раније.

Деца која редовно посећују организацију била су изузетно задовољна њеним радом. Наглашавали су значај који радионице имају за савладавање градива и писање домаћих задатака, али и за дружење и квалитетно провођење времена. Учитељи и наставници у школи приметили су значај рада организације, наводећи да школица много значи и да се види јасна разлика у образовном постигнућу код деце која похађају радионице. Ова ОЦД такође обезбеђује деци бесплатан прибор за наставни рад и повремене излете, за које координаторка сматра да су изузетно значајни. Мисија „Индиго” односи се и на повећање мотивације деце и свести њих и њихових породица о вредности образовања. Координаторка организације изјавила је да је приметила помак на овом пољу, где се из године у годину повећава одазив деце која уписују средње школе и настављају своје школовање, чега је било јако мало док организација није кренула са радом у насељу.

На територији друге школе из узорка, деца су такође имала приступ ОЦД која се налази у њиховом насељу, коју је посећивало мање од половине испитаника. Ја нисам ступила у контакт са датом организацијом, али су ми испитаници указали на њихов рад, који се састојао у организовању радионица за помоћ са савладавањем наставног градива, као и радионица плеса, певања и играња

друштвених игара. Међутим, задовољство радом ове организације мање је у поређењу са „Индигом”, поготово када су у питању едукативне радионице. Креативне радионице оцењене су позитивно, деца су уживала и дружила се, међутим, едукативне радионице нису имале добре резултате. Искази испитаника указали су на недостатак пружања подршке у савладавању градива током едукативних радионица, које су се углавном састојале од преписивања урађених домаћих задатака. Самим тим, увиђамо потенцијал ОЦД на пољу унапређења образовног искуства ученика ромске националности, који се треба искористити адекватним и посвећеним радом.

ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА ОБРАЗОВАЊА ЗА ДЕЦУ РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ

На основу анализе исказа испитаника о доступним мерама подршке у наставку ћу размотрити неке од препорука за њихово унапређење, као и унапређење целокупног квалитета образовног искуства за децу ромске националности. Побољшање услова живота ромских породица наглашено је као основ за унапређење квалитета образовног искуства стварањем темеља за образовни напредак деце. Даље, као значајна препорука истакнуто је обезбеђивање додатне помоћи учитељима и наставницима у раду са децом ромске националности. Ово се односи на већи број запослених педагошких асистента и стручних радника који би омогућили индивидуализован приступ ученицима и адекватан рад по ИОП-у. Повезано са овим, важна је и сензибилизација наставника и учитеља за рад са децом ромске националности кроз више стручних едукација и додатног усавршавања. Такође, као важну препоруку изнела бих мере побољшања сарадње између школе и родитеља деце ромске националности, како би се поспешило њихово ангажовање у области образовања. Поред овога, кључно је увођење програма за подизање свести ромских породица о значају образовања за унапређење социјалног статуса и економског положаја Рома. Требало би унапредити и комуникацију између државног и цивилног сектора кроз систематизовану мрежу сарадње и увид у напредак деце. За крај, нагласила бих значај позитивних модела, где би увођење више јавних похвала за децу из маргинализованих група ојачало самопоуздање деце и допринело већој мотивацији за напредак.

ЗАКЉУЧАК

Разматрањем резултата истраживања можемо закључити да су доступне мере подршке од стране Републике Србије и организација цивилног друштва позитивно допринеле унапређењу квалитета образовног искуства за децу ромске националности у односу на образовно постигнуће, останак у образовном систему и образовне аспирације. Према изјавама испитаника који имају искуства у раду са децом ромске националности и који су упознати са њиховим образовањем, образовне карактеристике деце ромске националности знатно су унапређене. Већи број деце уписује и завршава основну школу, забележен је виши ниво предзнања приликом укључивања у образовни систем, те је примећено и мање осипање из система основног образовања. Додатно, деца у већој мери показују тенденцију ка наставку школовања, док се међу жељама сада налазе и перспективније средње школе. Између доступних мера подршке које су укључивале обавезан припремни предшколски програм, индивидуални образовни план, упис без документације, услугу педагошког асистента, бесплатне уџбенике, наставна средства, ужину и продужени боравак, али и радионице, излете и едукативну подршку у организацији цивилног друштва, ниједна мера није могла бити издвојена као најбитнија, јер је сваки вид подршке међусобно повезан и допуњује се. Међутим, услуге организације цивилног друштва (посебно групе за децу и младе „Индиго”) и услуга педагошког асистента издвојене су као мере од већег значаја. Услуга педагошког асистента допринела је превазилажењу језичке баријере, побољшању комуникације са родитељима, али и бољем усклађивању редовне наставе са ИОП-ом и мотивисању и усмеравању ученика. Услуге организације цивилног друштва посебно су оцењене као значајне када је у питању побољшано образовно постигнуће ученика ромске националности. Деца су лакше савладала градиво, редовно обављала школске обавезе и постизала боље резултате.

И поред примећеног напретка у погледу побољшаног образовног успеха и образовних аспирација деце ромске националности, препознат је простор за унапређење. Неке од издвојених препорука су: рад на побољшању сарадње између школе и породица деце ромске националности и цивилног сектора, усклађивање ИОП-а са специфичним образовним потребама детета, упошљавање већег

броја стручних радника и њихова сензибилизација и оспособљавање за рад са децом из маргинализованих група.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Влада Републике Србије. 2016. *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике у процесу приступања Европској унији*. Београд: Влада Републике Србије.
- Грађанске иницијативе. 2011. *Процена стања у сектору организација цивилног друштва у Србији*. Београд: Грађанске иницијативе.
- Дејановић В., Пејаковић Љ. 2006. *Више од незваничне процене – Положај ромске деце у Србији*. Београд: Центар за права детета
- Закон о основама система васпитања и образовања. 2017. „Сл. гласник Републике Србије”, бр. 88/2017
- Закон о основама система образовања и васпитања. 2009. „Службени гласник Републике Србије” бр. 72/2009
- Закон о основном образовању и васпитању. 2013. „Службени гласник Републике Србије” бр. 55/2013.
- Закон о предшколском васпитању и образовању. 2010. „Сл. гласник Републике Србије”, бр. 18/2010.
- Зуковић, С. Н., и Милутиновић, Ј. Ј. 2014. „Подршка социјално маргинализованим групама кроз педагошко-саветодавни рад: пример ромске популације”. *Специјална едукација и рехабилитација*, 13(4).
- Коцић-Ракочевећ, Н. и А. Миљевић. 2003. *Роми и образовање: између потреба, жеља и могућности*. Београд: Дечји ромски центар.
- Мацура-Миловановић, С. (2010). Специфични проблеми у образовању ромске деце. *Узданица*, год. V, бр. 2, Јагодина: Педагошки факултет.
- Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету. 2018. „Службени гласник Републике Србије” бр. 80/2018.
- Правилник о педагошком асистенту и андрагошком асистенту. 2019. „Службени гласник Републике Србије” бр. 87/2019.
- Радовановић С., Кнежевић А. 2014. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији. Роми у Србији*. Београд: Републички завод за статистику.
- Републички завод за статистику. 2013. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. години у Републици Србији*,

- Основни скупови становништва – подаци по регионима, Књига пописа 18.* Београд: РЗС.
- Републички завод за статистику и УНИЦЕФ. 2019. *Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији и Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији, 2019, Извештај о налазима истраживања.* Београд: Републички завод за статистику и УНИЦЕФ.
- Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године. 2016. „Службени гласник Републике Србије”, број 26/2016.
- Табаш Ј. 2019. *Посебан извештај заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама.* Београд: Заштитник грађана.
- Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и УНИЦЕФ. 2014. *Анализа утицаја политика: Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању.* Београд. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и УНИЦЕФ.
- Тодоровић, Д. 2011. „Роми на Балкану и у Србији”. *Теме.* Вол.35. бр.4. 1137-1174.
- Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.
- Фонд за отворено друштво. 2007. *Једнака доступност квалитетног образовања за Роме у Србији, Извештаји о мониторингу.* Београд: Фонд за отворено друштво
- Фонд за отворено друштво. 2010. *Ромска деца у „специјалном” образовању у Србији – презаступљеност, ниска постигнућа и утицај на живот Истраживање о школама и одељењима за децу.* Београд: Фонд за отворено друштво
- Шкорић, Ј. Ј. 2019. „Организације цивилног друштва као подршка образовној инклузији ромске деце у АП Војводини.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

Milica Stojanović*Faculty of Philosophy, University of Niš***CONTRIBUTION OF SUPPORT MEASURES
TO THE QUALITY OF EDUCATIONAL
EXPERIENCE IN ROMA STUDENTS****Resume**

The Roma population, in disproportionately larger numbers compared to the general population, faces multiple forms of marginalization, including economic, educational, spatial, and cultural marginalization. The focus of this research is on the field of education, as a key tool for breaking the cycle of social vulnerability. It is done by considering the available support measures from the Republic of Serbia and the civil sector in the context of their contribution to the quality of educational experiences in Roma students. The study centers around the perceptions of Roma students and professionals within educational institutions and the civil sector regarding the importance of support measures and their implications on educational achievement, educational aspirations and dropout rates among Roma students. Additionally, the study encompasses the obstacles encountered by Roma students when accessing and remaining in the education system. The research concludes with recommendations for improving the quality of educational experiences for Roma children. A qualitative methodology was employed in this study, using semi-structured interviews with significant actors related to the research question. The research results indicate a positive contribution of available support measures to the quality of educational experiences for Roma students. It is leading to improvements in educational achievement, retention rates and educational aspirations. Despite the progress achieved, there is still room for change and further development of the support network, which will be further explored in the paper.

Keywords: education, support measures, barriers, Roma students, civil-society organizations.

* Овај рад је примљен 10. јуна 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. октобра 2023. године.

УДК 342.734(497.11)

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.12023.4>

Оригинални научни рад

Вера Петровић*

Центар за породични смештај и усвојење Ниш

Милица Цветковић-Раденковић**

Центар за пружање услуга социјалне заштите „МАРА” Ниш

Милица Селкић***

Центар за породични смештај и усвојење Ниш

Анастасија Здравковић****

Центар за породични смештај и усвојење Ниш

ДОСТУПНОСТ УСЛУГА У ФУНКЦИЈИ ОСНАЖИВАЊА КОРИСНИКА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Сажетак

Систем социјалне заштите је усмерен да квалитетно, благовремено и ефикасно, остварује права корисника вулнерабилних група. Разлике у индивидуалним карактеристикама корисника и њихових породица проузроковале су потребу за ширењем система социјалне заштите кроз повећање дијапазона услуга. Ангажовање установа социјалне заштите на територији града Ниша континуирано је унапређивано у правцу нуђења разноврсних услуга за адекватније превазилажење проблема појединаца и породица које су се неадекватно снашле у кризној ситуацији.

У складу са тим циљ овог рада је да се кроз компарацију студија случаја аналитички представи значај адекватног одабира

* Е-маил: cpsu.vera@gmail.com

** Е-маил: milica_radenkovi@yahoo.com

*** Е-маил: milicaselkiel@gmail.com

**** Е-маил: zdravkovic.anastasija@hotmail.rs

услуге за појединца и породицу. Истраживање је емпиријско и компаративно. Коришћена је дескриптивна метода, техника анализа садржаја, а инструмент је студија случаја из Центра за породични смештај и усвојење Ниш и Центра за пружање услуга социјалне заштите „Мара”. Анализом двеју студија случаја представљени су мал. корисници из дисфункционалних породица који су укључени у систем социјалне заштите кроз различите услуге уз процену њиховог најбољег интереса. Резултати овог квалитативног истраживања показују интеграцију теорије и праксе, као и да је разноврсност услуга услов за бољи одговор на потребу корисника. Закључак је да разноврсност и прожимање услуга доприноси целовитијем задовољавању потреба корисника.

Кључне речи: студија случаја, корисник, породица, услуга социјалне заштите.

УВОД

Породица као нуклеус једног друштва је у нашој култури основа за васпитање и утицај на децу и изградњу једне друштвено корисне и зреле личности. На жалост многа деца и млади нису у ситуацији да остваре то основно право које им је Повељом УН загарантовано. Различите заједнице су на различите начине покушале да реше проблем деце и младих који су из неког разлога остали без породице или адекватне породичне заштите, а самим тим и без адекватног родитељског старања. У нашој држави је примењивано неколико модела збрињавања деце без родитељског адекватног старања:

- Породични смештај;
- Институционално збрињавање;
- Дневне услуге.

Развој услуга социјалне заштите пратио је друштвене и политичке токове и промене. Град Ниш је развио и тежи даљем развијању услуга социјалне заштите. У овом раду аутори су се бавили двама врстама услуга, а то су услуга породичног смештаја која је представљена кроз хранитељство и дневним услугама које пружа Центар за пружање услуга социјалне заштите „Мара” Ниш. Ове услуге биће приказане кроз два приказа случаја. Један приказ случаја анализира корисника који је смештен у хранитељску

породицу услед неадекватног родитељског старања, док други приказ случаја анализира корисника услуге Центра „Мара”. Циљ јесте да се прикаже на који начин се врши избор адекватне услуге за сваког корисника узимајући у обзир његове личне карактеристике, карактеристике породице али и процену нивоа ризика за безбедан раст и развој детета у породичној средини.

УЗРОЧНИЦИ ДИСФУНКЦИОНАЛНОСТИ ПОРОДИЦЕ

Породица је најважнија институција у животу сваког човека. В. Минић и Т. Компировић (2014: 27) дају следећу дефиницију породице: *Породица је микро друштвена заједница, историјски променљивог облика, за којом свако дете осећа потребу јер су циљеви и задаци који се у њој остварују чврсти темељи целокупног његовог живота.*

У Педагошком речнику (1967) се наводи да је породица друштвена заједница заснована на браку и крвном сродству њених чланова. За правилан раст и развој сваког детета, важно је да породица буде функционална. Међутим врло често из различитих разлога породице постају дисфункционалне. Многе породице имају крупне тешкоће различите природе и карактера: финансијске, здравствене, стамбене, културно-образовне што заједно представља отежавајуће околности за све чланове породице, а посебно за децу.

Све чешћи случај су и промене у структури породице (развод брака, непотпуна породица, смрт једног родитеља). Брзе промене у друштву крајем 20. века у свим његовим сегментима намећу потребу високо развијене адаптивности у функционисању породице. Родитељи су ти који морају да преваладају све те тешкоће и да развију компетенције за успешним родитељством (Бабић-Кекез 2008, Грандић и Летић 2008, Ђорђевић и сар. 1994). То је њихово право, али и обавеза према друштву и држави.

Као проблем који може да настане у родитељству услед низа ометајућих фактора јесте и злостављање и занемаривање деце. Злостављање и занемаривање деце се преноси са генерације на генерацију јер дете које је било жртва насиља, може и само да постане агресор и да развије такве обрасце понашања да за њега насиље буде нормална појава. Дроге, алкохол и остала зависничка понашања родитеља постају свакодневица иако раније нису била у тој мери заступљена (Ивановић 2008, Матејевић 2007).

КОРИСНИК УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Корисник права или услуга социјалне заштите јесте појединац, односно породица која се суочава са препрекама у задовољавању потреба, услед чега не може да достигне или да одржи квалитет живота или која нема довољно средстава за подмиривање основних животних потреба, а не може да их оствари својим радом, приходима од имовине или из других извора. Малолетно лице (дете) и пунолетно лице до навршених 26 година живота (млада особа, млади, тј. омладина) јесте корисник када му је услед породичних и других животних околности угрожено здравље, безбедност и развој, односно ако је извесно да без подршке система социјалне заштите не може да достигне оптимални ниво развоја (Закон о социјалној заштити 2022). У Републици Србији корисници социјалне заштите су држављани Републике Србије, а могу бити и страни држављани и лица без држављанства у складу са законом и међународним уговорима (Закон о социјалној заштити 2022). Услед немогућности да се криза која се појави у породици превазиђе, деца као и одрасли чланови једне породице могу постати корисници различитих услуга које систем социјалне заштите нуди.

УСЛУГЕ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

У тренуцима када се породица из било ког разлога нађе у кризи, важну улогу у превладавању тих криза имају установе социјалне заштите које пружају различите услуге намењене јачању породице и развоју деце. Можемо препознати следеће групе услуга социјалне заштите: услуге планирања и процене, дневне услуге у заједници, услуге подршке за самостални живот, саветодавно-терапијске услуге и услуге смештаја. Услуге треба да буду континуиране и доступне корисницима, имају дефинисану сврху, циљну групу, садржаје и основне стандарде који су функционални и структурални (Закон о социјалној заштити 2022).

Град Ниш је развио мрежу услуга социјалне заштите. У овом граду можемо препознати следеће услуге:

- Дневни боравак за децу, младе и одрасла лица са интелектуалним тешкоћама;
- Предах смештај за децу, младе и одрасла лица са интелектуалним тешкоћама;

- Прихватилиште за одрасла и стара лица;
- Лични пратилац детета;
- Персонална асистенција;
- Прихватна станица за децу и младе;
- Мала домска заједница;
- Дом за децу без родитељског старања;
- Сигурна кућа за жене и децу жртве насиља;
- Помоћ у кући;
- Геронто-домаћице;
- Завод за васпитање деце и омладине;
- Радна јединица за малолетне мигранте без родитељске пратње.

У овом раду усмерићемо пажњу на услуге смештаја и дневне услуге.

У услуге смештаја убрајамо између осталог и породични смештај који деци и младима, али и одраслима и старима пружа смештај када се за то укаже потреба. Уколико је корисник породичног смештаја дете, говоримо о хранитељству.

Дневни боравак је услуга која је намењена деци и младима са телесним инвалидитетом и/или интелектуалним тешкоћама који имају потребу за дневном негом и надзором и подршком у одржавању и развоју потенцијала. Сврха услуге јесте унапређење квалитета живота корисника у властитој социјалној средини. Основни циљ јесте побољшање квалитета живота кроз задовољење потреба и отклањање /ублажавање ризика (Закон о социјалној заштити 2022)

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ

Проблем истраживања

Систем социјалне заштите је усмерен да квалитетно, благовремено и ефикасно, остварује права корисника вулнерабилних група. Разлике у индивидуалним карактеристикама корисника и њихових породица проузроковале су потребу за ширењем система социјалне заштите кроз повећање дијапазона услуга. Ангажовање установа социјалне заштите на територији града Ниша континуирано је унапређивано у правцу нуђења разноврсних услуга за адекватније

превазилажење проблема појединаца и породица које су се неадекватно снашле у кризној ситуацији.

Циљ истраживања

Циљ истраживања је да се кроз компарацију студија случаја, аналитички представи значај адекватног одабира услуге за појединца и породицу.

Методе истраживања

У раду је коришћена дескриптивна метода, техника анализа садржаја, а инструмент је студија случаја из Центра за породични смештај и усвојење Ниш и Центра за пружање услуга социјалне заштите „Мара”.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Анализом двеју студија случаја представљени су малолетни корисници из дисфункционалних породица који су укључени у систем социјалне заштите кроз различите услуге уз процену њиховог најбољег интереса.

Студија случаја 1

Златко је рођен 2007. године у Нишу. Лице је са интелектуалним тешкоћама, дијагноза: РРМ-биполарни поремећај, више пута хоспитализован у Заводу за ментално здравље. Живи у примарној породици, са родитељима и браћом, у породичној кући која нема адекватне услове за живот. Златко је завршио ШОСО „Царица Јелена”, смер ткач. Родитељи су субнормалног интелектуалног функционисања. Отац је завршио осмогодишњу школу, незапослен. Отац је до 2012-те године био запослен у МИН, Ниш, након чега остаје без посла, и ради на повременим и привременим пословима. По погоршању Златковог здравственог стања отац преузима потпуну бригу о њему. Мајка је запослена у основној школи, осмогодишњег образовања. Родитељима је ово прва брачна заједница. Златкова браћа рођена су 2004. год. и 2012. год. Обојица су укључена у школски систем, по индивидуалном образовном плану. Породица често има

вербалне испаде, понекад долази и до насилничког понашања, због чега су комшије у више наврата позивале полицију. Породица је од стране ПУ Ниш бивала опоменута за ремећење јавног реда и мира. До сада нису били санкционисани, нити осуђивани. Златко због развојних потешкоћа, бесциљно шета, неконтролисано и неразумљиво говори, понекад зна и да залута, па се укључује полиција и Центар за социјални рад. Извор прихода породице су мајчина плата, Дечији додатак и додатак за помоћ и негу другог лица.

Студија случаја 2

Мал. Петар је рођен 2010. године у Меровини као прво од двоје деце родитеља. Нарушеног је здравственог стања. Смештен је у хранитељску породицу Ранчић која станује у близини Ниша. У току издржавања затворске казне, отац детета је извршио суицид. Мајка мал. Петра је без основног образовања и капацитета да обавља родитељску функцију. Породица живи у небезбедном, угрожавајућем и нефункционалном простору који чини једна просторија. Мајка је корисник народне кухиње и новчане социјалне помоћи што је једини приход за све чланове породице. Деца су често без надзора одраслих и њихова сигурност и безбедност у породици је угрожена. Мал. Петар и његова сестра Емилија су из наведених разлога измештени из биолошке у хранитељске породице. Приликом смештаја водило се рачуна да хранитељске породице буду у близини једна другој, ради очувања међусобних контаката деце. Сродници деце нису у стању ни у једном сегменту да подрже биолошку породицу и преузму бригу о деци.

Оно што је од важности када је вршена компарација две студије случаја и што се сматрало као пресудно у одабиру услуге која ће се детету пружити су управо нивои ризика за безбедан раст и развој детета у породичној средини. Нивое ризика и степен безбедности и подстицања смо поделили на три нивоа (<http://www.zavodsz.gov.rs/media/2151/strucno-metodolosko-upustvo-vidjanje-u-kontrolisanim-uslovima.pdf>)

1. *Низак ниво ризика за развој детета* – према доступним подацима и актуелној ситуацији, постоји мала могућност да ће дететов психофизички и социјални развој бити угрожен и да ће доћи до отуђења детета од родитеља. Потребне су интервенције и мере усмерене према родитељима, члановима породице и детету:

превентивни надзор над вршењем родитељског права, психо-социјално саветовање, едукација, подршка у заступању права детета. При чему је утврђено да *превентивни надзор над вршењем родитељског права* даје резултат и отклања ризик од измештања детета из породице. *Континуирано психосоцијално саветовање и едукација* као интервенције показале су своју ефикасност и довеле до корекције ставова и унапредиле знања и моралне, културне и социјалне вредности родитеља. *Подршка у заступању права детета* је довела до укључивања детета у здравствени и образовни систем што се видело у првом случају.

2. Умерени ниво ризика за развој детета – постоји једна или више значајних околности и понашања код родитеља или/и чланова породице које угрожавају дететов психофизички и социјални развој и утичу на отуђење детета од родитеља и прекид личних односа детета са родитељима. Потребне су интервенције и мере породично-правне заштите које ће умањити или отклонити ризике и могућност штете по раст и развој детета (корективни надзор над вршењем родитељског права). Приликом компарације студија случаја утврђено је да у другој студији случаја где је дошло да измештања детета из породице и смештаја у хранитељску породицу интервенција корективног надзора није дала позитивне резултате што је један од разлога за измештање детета и ако је интенција органа старатељства била фокусирана на мање рестриктиван поступак.

3. *Висок ниво ризика за развој детета* – постоји већи број значајних околности и понашања средњег или високог интензитета код родитеља или/и чланова породице које угрожавају дететов психофизички и социјални развој и право на живот, опстанак, развој, као и право на остваривање личних односа са родитељима. Потребне су интензивне интервенције и мере породично-правне заштите: процедура за заштиту права детета, преиспитивање одржавања личних односа са родитељима и сродницима и преиспитивање неопходности о доношењу одлуке за лишење родитељског права. Након компарације студија случаја дошло се до закључка да је *интервенција процедуре за заштиту права детета* довела до тога да је дете административно правно у потпуности заштићено, а преласком у хранитељску породицу и безбедносно сто се види из друге студије случаја. Интервенција *одржавања личних односа са родитељима* у другој студији случаја је уважила потребу детета за очувањем породичног и личног идентитета, а реализована је планом

контаката у оквиру контролисаног виђења. Док интервенција преиспитивање неопходности о доношењу одлуке за лишење родитељског права је јасно обезбедила и дефинисала правац даљег збрињавања детета.

Током процене ризика у овом раду су испитивани способност и ставови родитеља, могућност рехабилитације детета, као и његово мишљење и жеље, уз укупну процену ситуације и потреба детета.

Приликом сагледавања потреба мал. корисника из дисфункционалних породица коришћени су следећи подаци о деци и породицама:

Подаци о деци: ниво сигурности и безбедности детета у биолошкој породици, здравствено стање и физички развој, васпитање и образовање детета, социјално понашање, емоционални развој детета, однос детета и родитеља, ниво самосталности детета и остваривање њихових права.

Подаци о породици: Карактеристике родитеља (здравље, ниво сензитивности према потребама детета, емоционална респонзивност и доступност, начин постављања граница, стил комуникације, васпитни стил, ризична понашања и историја ризика у породици порекла), међусобни партнерски однос родитеља, ставови, вештине и способности родитеља, разумевање оба родитеља понаособ за потреба детета, начин решавања проблема родитеља у актуелном тренутку, сагледавање породичних и социјалних односа који могу бити фактор стабилности или ризика, стамбено-материјални услови.

Упоређујући ове податке види се да је у првом случају здравствено стање стабилизовано код мал. корисника, да је у складу са капацитетима укључен у школски и здравствени систем, социјално понашање као и однос родитеља и детета малолетника из првог случаја се отежано одвија али уз интервенције психолошког саветовања и едукацију долази до значајних позитивних резултата. Емоционални развој дечака због дијагнозе која му је постављена је променљив, у првом случају дечак се лоше оријентише у простору али је у кућним условима самосталан и уз надзор функционалан. Права мал. дечака су остварена укључивањем у системе подршке (здравствени, школски, вађење личних докумената, право на живот и раст у биолошкој породици), за разлику од првог случаја где се уочава већи ниво сигурности и бржа и квалитетнија корекција породичних односа и релација у другом случају такви индикатори су у дефициту у довољној мери да би се дете неизоставно морало да измести из биолошке породице.

Упоредбујући податке о породицама из студија случаја дошло се до следећих резултата:

Личне карактеристике родитеља дечака из првог случаја показују да имају веће капацитете и да им је друштвено и социјално понашање уз континуиране интервенције и подршку стручних радника у прихватљивој мери еволуирало и досегло ниво самоодрживости. Док у другој студији случаја тај сегмент изостаје.

Међусобни партнерски однос родитеља, ставови, вештине и способности родитеља код дечака из првог случаја показују већу компатибилност, способност планирања, флексибилност за промену и адаптабилност на новонастале животне кризе. У другој студији случаја је очигледан дефицит свих наведених индикатора и видљиво је мајка као појединац има оскудан ниво капацитета и вештина за обављање родитељске функције.

Разумевање оба родитеља понаособ за потреба детета и начин решавања проблема родитеља у актуелном тренутку у првом случају показују да је отац респонзиван на потребе мал. дечака за остваривање права на здравствену заштиту и образовање. Док се у другом случају јасно види да због смањених потенцијала, капацитета и родитељских вештина мајке потребе деце није могуће задовољити и обезбедити им опстанак у истој те се због тога прибегло измештању деце у алтернативни облик заштите.

Кроз сагледавање породичних и социјалних односа и стамбено-материјалних услова видимо даје породица из прве студије случаја друштвено активна и у великој мери користи ресурсе средине који су јој на располагању, али уз подршку стручних радника, док породица из друге студије случаја је у потпуности ослоњена на систем социјалне заштите.

ЗАКЉУЧАК

Из свега наведеног може се закључити да је систем социјалне заштите усмерен ка побољшању социјалног статуса грађана на личном, породичном и ширем социјалном плану. Социјална заштита треба да јача друштвену кохезију и да негује независност и способност људи да помогну сами себи.

Ово истраживање доприноси преиспитивању облика локалних социјалних услуга ради приближавања кориснику и

већој персонализацији, а да разноврсност и прожимање услуга доприноси целовитијем задовољењу потреба корисника. Потребно је да услуге социјалне заштите буду у складу са духом времена и да се у складу са тиме модификују и нуде шири спектар подршке.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Бабић-Кекез, Снежана. 2008. „Развој компетенција родитеља за васпитање даровитог детета” У *Зборник високе школе струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов”*, Ур. Грозданка Гојков и Александар Стојановић, 251-255. Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача
- Грандић, Радован и Милена Летић. 2008. Породица као фактор подстицања Даровитости. У *Зборник Високе школе струковних студија за образовање васпитача „Михаило Павлов”*, Ур. Грозданка Гојков и Александар Стојановић. Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача.
- Ђорђевић Милутин, Ранчић Александар, Милојевић Александар, Круљ Раденко и Видоје Миленковић. 1994. *Како успешно васпитавати педагогија и психологија за родитеље*. Градина.
- Ивановић, Снежана. 2008. Породични услови и слободно време и креативност младих. *Зборник радова Високе школе струковних студија за образовање васпитача „Михаило Палов”*, Ур. Грозданка Гојков и Александар Стојановић, 223-230. Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача
- Матејевић, Марина. 2007. *Вредносне оријентације и васпитни стил родитеља*. Ниш: Филозофски факултет.
- Минић Весна и Тамара Компировић. 2014. Функције и проблеми савремене породице у васпитању деце раног узраста У *Зборник радова учитељског факултета*, 27-40. Косовска Митровица: Учитељски факултет
- Педагошки речник* (1967). Београд: Завод за издавање уџбеника Републике Србије.
- Закон о социјалној заштити, „Службени гласник Републике Србије” бр. 24/2011 и 117/2022
- <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2151/strucno-metodolosko-upustvo-vidjanje-u-kontrolisanim-uslovima.pdf> *преузето дана 10.02.2023*

Vera Petrović*

Center for Family Accommodation and Adoption in Niš

Milica Cvetković Radenković**

Center for the Provision of Social Protection Services “Mara”

Milica Selekić***

Center for Family Accommodation and Adoption in Niš

Anastasija Zdravković****

Center for Family Accommodation and Adoption in Niš

AVAILABILITY OF SERVICES IN THE FUNCTION OF EMPOWERING SOCIAL PROTECTION BENEFICIARIES

Resume

The social protection system is aimed at exercising the rights of vulnerable groups in an exceptional, timely and efficient manner. Differences in the individual characteristics of beneficiaries and their families have necessitated the expansion of the range of services within the social protection system. The involvement of social protection institutions in the city of Niš has continuously improved by offering a variety of services to more overcome the problems of individuals and families who struggled to cope in a crisis.

Therefore, the goal of this work is to present the importance of selecting an appropriate service for both individuals and families through a comparative analysis of case studies. The research is empirical and comparative. A descriptive method, a content analysis technique, was used, while the instrument was a case study from the Center for Family Accommodation and Adoption in Niš and the Center for the Provision of Social Protection Services “Mara.” These case studies focus on minor beneficiaries from dysfunctional families who access the social protection system through various services, assessing their best interests. The results of this qualitative research demonstrate that the integration

* cpsu.vera@gmail.com

** milica_radenkovi@yahoo.com

*** milicaselkic1@gmail.com

**** zdravkovic.anastasija@hotmail.rs

of theory and practice, along with the provision of a variety of different services, are essential conditions for better meeting the needs of users. In conclusion, the diversification and pervasiveness of services contribute to a more complete satisfaction of the needs of users.

Keywords: case study, beneficiary, family, social protection service.

* Овај рад је примљен 14. септембра 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. октобра 2023. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Социјална политика* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области социјалне политике и социјалног рада.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском језику.

Часопис се објављује три пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. март, 1. јул и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/.

Радове слати на имејл-адресу: sp@ips.ac.rs.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Социјална политика* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*. Београд: Институт за политичке студије.

(Суботић 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

(Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводица уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.“, „прев.“, „prir.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.
(Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.
(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies.
(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1. (Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana. (Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc. (*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.” Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука. (Бурсаћ 2019, 145–147)

Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.” PhD diss. University of Iowa. (Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.” *Политика*, 8. децембар: 9. (Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.” Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.
(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије. (Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*
(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*
International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization. (International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*
(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда. Цитати се односе на фототипско издање.
(Михалцић [1937] 1992)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Гаћиновић, Радослав. 2018. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Степић, Миломир. 2012. „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ.” *Национални интерес* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедне која се користе и у библиографској парентези.

Гађиновић, Радослав. 2018а. „Војна неутралност и будућност Србије.” *Политика националне безбедности* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

(Гађиновић 2018а, 25), (Гађиновић 2018б)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.
Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Суботића (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „...”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „...”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна. Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Кнежевић 2014, 153)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели рушавања националних политичких

институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

- 1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.
(Степић 2015, 61; Кнежевић 2014, 158)
- 2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.
(Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)
- 3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.
(Д. Суботић 2010, 97), (М. Суботић 2010, 302)
Суботић, Драган. 2010. „Нови јавни менаџмент у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 91–114. doi: 10.22182/pr.2312010.5.
Суботић, Момчило. 2010. „Војводина у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 289–310. doi: 10.22182/pr.2312010.15.

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.” „para.” и сл.

Устави и закони

- Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.
Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.
(Устав Републике Србије 2006, чл. 33)
Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.
(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)
Закон о наслеђивању [ZN], „Narodne novine”, бр. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, и 33/15 и 14/19.
(ZN 2019, чл. 3)
An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.
(Offensive Weapons Act 2019)

Одлуке државних органа и институција

Назив органа [акроним или скраћени назив], Назив акта и број предмета, датум доношења акта, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012, https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/083_misljenje%20ZG%20DZ.pdf, последњи приступ 20. децембра 2019.

(Заштитник грађана, 15–3314/12)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last accessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Законодавни акти Европске уније

Назив акта, подаци из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Међународни уговори

Оснивачки уговори Европске уније

Назив уговора или консолидоване верзије [акроним], подаци о коришћеној верзији уговора из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.

(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.

(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.

(TFEU 2016, Art. 144)

Остали међународни уговори

Назив уговора [акроним или скраћени назив], датум закључивања, регистрација у Уједињеним нацијама – UNTS број, регистрациони број са сајта *United Nations Treaty Collection*: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.

(Marrakesh Agreement 1994)
Convention on Cluster Munitions [CCM], 30 May 2008, UNTS 2688,
I-47713.
(CCM 2008)
Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom
of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042,
I-35325.
(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Одлуке међународних организација

Назив међународне организације и надлежног органа [акроним],
број одлуке, Назив одлуке, датум усвајања.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution
1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on
10 June 1999.

(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326,
Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29
May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Судска пракса у Републици Србији

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом
доношења, назив и број службеног гласника или друге публикације
у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСПС], IУа-2/2009 од 13.
јуна 2012. године, „Службени гласник РС”, бр. 68/2012.

(Одлука УСПС, IУа-2/2009)

Решење Апелационог суда у Новом Саду [АСНС], Ржр–1/16 од 27.
априла 2016. године.

(Решење АСНС, Ржр–1/16)

Судска пракса Међународног суда правде

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, врста одлуке са датумом
доношења, назив и број гласила у коме је пресуда објављена, број
странице.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord
of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia
v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.
(ICJ Judgment, 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403. (ICJ Advisory Opinion, 2010)

Судска пракса Суда правде Европске уније

Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18. (*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union*, C-270/12) или (CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562. (Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Судска пракса Европског суда за људска права

Назив случаја, број представке, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:EC HR:2006:0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или (ECHR, 63566/00, par. 20)

Судска пракса других међународних судова и трибунала

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, број случаја, врста случаја са датумом доношења.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или (ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, г93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија

Dalhousie University Archives [DUA, Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*. Последњи приступ 10. октобар 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – *прво навођење*

(ИПС, н.д.) – *свако следеће навођење*

Танјуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.” 28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Танјуг 2019)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обработити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туйолов*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.
- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.
- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.

- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („ ”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“ ”, « »).
- **Угlastом заградом []** означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.
- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).
- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (’ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

*Име и презиме првог аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Устианова зајослења

Име и презиме другог аутора

Устианова зајослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова.

Поднаслове навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећеј нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикона/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикона/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Приказ књиге форматирати на следећи начин:

<p>Текст поделити у две колоне.</p> <p><i>Име и презиме аутора*</i></p> <p>* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.</p> <p><i>Усманова зајослења</i></p> <p>НАСЛОВ ПРИКАЗА</p> <p>Испод наслова поставити слику предње корице;</p>	<p>Испод слике предње корице навести податке о књизи према следећем правилу:</p> <p>Име и презиме. Година издања. Наслов. Место издања: издавач, број страна.</p> <p>Текст приказа обрадити у складу са општим смерницама о обради текста.</p>
--	--

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
364

СОЦИЈАЛНА политика = Social policy : часопис
за теорију и праксу социјалне политике и социјалног
рада / главни и одговорни уредник Зоран Васић.
- Год. 1 бр. 1 (1951) год. 47, бр. 3/4 (1992) ; год 48,
бр. 1 (2013) - . - Београд : Институт за политичке
студије, 1951-1992; 2013 - (Донат граф: Београд) - 24 см

Три пута годишње. – Од 1959. почиње двоструко
обележавање годишта, урачунате су године часописа
Весник рада (1946-1951). - Је наставак Весника рада
ISSN 0038-0091 – Социјална политика (Београд)
COBISS.SR-ID 118295